

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

“ŞEREFEDDİN HATİROĞLU VE MOĞOLLARA KARŞI İSYANI”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

97422

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN

Hazırlayan
Melek GÖKSU

KONYA –2000

**İ.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	V

I. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ

A) ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULMASI	1
B) ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÜKSELMESİ	2
C) ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GERİLMESİ	4
D) ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILMASI	6

II. BÖLÜM

MOĞOLLARIN ANADOLU'YA GELİŞLERİ

MOĞOL DEVLETİ'NİN KURULMASI	7
A) 1220 – 1243 YILLARI ARASINDA ANADOLU'YA YÖNELİK MOĞOL HAREKETLERİ	8
1. I. Alaeddin Keykubad (1220 – 1237) Dönemi.....	8
2. Köseadağ Savaşı (1243)	13
B) 1243 – 1277 YILLARI ARASINDA ANADOLU'DA MOĞOLLAR	15
1. Baycu Noyan'ın II. Anadolu Seferi (1256)	17
2. 1277 Yılana Kadar Gelişen Başlıca Olaylar	19

III. BÖLÜM

ŞEREFEDDİN HATİROĞLU

A) HAYATI HAKKINDA BİLGİLER (? – 1276)	21
1. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Ailesi	21
2. Konyalı Hekim zeki'nin Mersiyesinde Şerefeddin Hatiroğlu	23
3. Sultan Veleddin Şerefeddin Hatiroğlu İçin Yazdığı Şiir	25
B) DEVLET ADAMLIĞI	26
1. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Beylerbeyi Olması	27
2. Şerefeddin Hatiroğlu'nun IV. Kılıç Aslan'ın Öldürülmesinde Rolü ..	29
3. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Vezir Fahreddin Ali'nin Azlindeki Rolü .	32
4. Şerefeddin Hatiroğlu ve Süleyman Pervane İle Dostluğu	34

C) FARŞÇA RUBAİSİ	35
D) HAYRATLARI	37

IV. BÖLÜM

ŞEREFEDDİN HATİROĞLU'NUN MOĞOLLARA KARŞI İSYANI

A) ŞEREFEDDİN HATİROĞLU'NUN İSYAN HAZIRLIKLARI	38
1. M. Süleyman Pervane'nin İlhanlı Başkentine Gitmesi	39
2. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Sultan Baybars'la Teması	41
3. M. Süleyman Pervane'nin Sultan Baybars'la Temasları	43
B) ŞEREFEDDİN HATİROĞLU'NUN CİHAD İLAN EDİŞİ	46
1. İsyanın Sebepleri	46
2. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Kayseri'ye Gelmesi ve İsyanın Başlaması	48
3. Niğde'ye Hareket Edilmesi	49
4. Ziyaüddin Hatiroğlu'nun Sultan Baybars'a Elçi Gitmesi	50
5. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Karaman Beyi İle İttifakı	51
C) M. SÜLEYMAN FERVAİNE VE MOĞOL NOYANLARININ ANADOLU'YA DÖNMELERİ	54
D) ŞEREFEDDİN HATİROĞLU'NUN FETİHNAMESİ	55
E) ŞEREFEDDİN HATİROĞLU İSYANININ BASTIRILMASI	57
1. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Yakalanması	57
2. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Mahkeme Edilmesi	58
3. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Öldürülmesi	60
4. İsyana Katılan Diğer Beylerin Durumu	61
F) İSYANIN SONUÇLARI	62
1. Baybars'ın Anadolu'ya Gelmesi	62
2. Karamanoğulları İsyanını Başlaması	64
SONUÇ	65
BİBLİYOGRAFYA	67
EKLER	72
EK1: Sultan Veled'in Farsça Şiiri	72
EK2: Sultan Veled'in Şiirinin Türkçesi	73

ÖNSÖZ

Büyük Selçuklu Devleti Anadolu'nun kapılarını Türkler'e açmasıyla birlikte, göçebe binlerce Türkmen Anadolu'ya akın ettiler. Zaman içerisinde yerli halkın çoğunluğunun da müslümanlaşmasıyla Anadolu Selçukluları bu toprakları edebi bir Türk yurdu haline getirdiler.

Moğol devletinin kurulmasından sonra Moğol akınları tarihin bir cilvesi olarak Anadolu'ya yöneldi, kısa bir sürede moğol tahükkümü hissedilmeye başlandı. Moğollar'dan nefret eden ve bağımsızlıklarını geri isteyen Türk halkı zaman zaman harekete geçip, moğollarla mücadele ettiler. Bu mücadeleyi başlatanlardan birisi de Beylerbeyi şerefeddin Hatiroğlu'dur.

Biz Şerefeddin Hatiroğlu'nun şahsında Selçuklu beylerinin ve Türk halkının esarete karşı isyanını göz önüne getirerek, bu isyanının iç perdesini aralamak gayesiyle araştırmamıza başladık. Olayların siyasi taraflarını ön plana alırken, kültürel ve ekonomik boyutları ayrı bir araştırma konusu olduğundan bu sahalara girmedik.

Çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen, teşvikleriyle bizi gayrete getiren sayın danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki Atçeken'e ve değerli hocamız sayın Prof. Dr. Mikail Bayram'a teşekkürü bir borç bilirim. Uzun yıllar Türk ve İslam alemine ilimleriyle hizmet etmelerini Allah'tan niyaz ederim.

Melek GÖKSU

2000-KONYA

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

bkz. : Bakınız

h. : Hicrî

hız. : Hazırlayan

m. : Miladi

nşr. : Neşreden

Selçuklular Tarihi : Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti

ter. : Tercüme

Türkiye : Selçuklular zamanında Türkiye

Türk Devletleri : Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu tarihinde ve Türk tarihinde direniş öyküleri arasında yerini alan Şerefeddin Hatiroğlu isyanı, Anadolu halkının Moğollar'a karşı duyduğu öfkenin ortaya çıkardığı potansiyel bir harekettir.

Bu hareketin detaylarını öğrenmek için konumuzda yazılmış ve dilimize çevrilmiş I. ve II. elden Türk ve yabancı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri değerlendirdik. Özellikle çalıştığımız konunun zamanında yazılmış ve olaylara tanıklık etmiş olan İbn-i Bibi'nin eseri, Aksarayı'nın eseri, Anonim selçukname ve Baybars Tarihi'nden çok faydalandık. Bazı noktalarda İbn-i Bibi ve Aksarayı arasında çelişki olsa da, diğer kaynaklara bakarak bu çelişkiyi gidermeye çalıştık. Selçuklu Tarihinde bir otorite kabul edilen Osman Turan'ın eserlerinden de oldukça istifade ettik. Yalnız ulaşmamız gereken bazı kaynaklardan yararlanamadık, mesela zehebi'nin Tarihü'l-İslam ve Tarih-i Mansuri gibi. Bu eksikliğimizin bilinci içerisindeyiz.

Anadolu Selçuklu dönemine ait Mevlevi kaynaklarından olan Menakibü'l-Arifin, sultan Veled'in Divan'ı, Mevlana'nın Mektubat gibi eserleri de bize oldukça yardımcı oldu. Bütün bunlardan ve diğer kaynaklardan faydalanarak ortaya çıkardığımız araştırmamızı dört bölüme ayırdık.

Birinci bölümde; Anadolu Selçuklularının siyasi tarihine kısaca değindik. Devletin kuruluş, yükseklik, gerileme ve yıkılış sürecini özetledik.

İkinci bölümde; Moğolların akınlarının tehlikeli olup, anadolu'ya gelmeleri ve 1243'ten sonraki durum hakkında bilgi verdik.

Üçüncü bölümde; Şerefeddin Hatiroğlu'nun hayatı ve devlet adamlığı hakkında elde ettiğimiz verileri değerlendirdik.

Dördüncü bölümde; Moğollara karşı isyan ve Şerefeddin Hatiroğlu'nun bu tarihi hareketini aydınlatmaya çalıştık:

Selçuklu soyundan gelen Süleyman Şah, Rum diyarına gelip Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini attı. O'ndan sonra gelenler devleti geliştirerek, her türlü saldırıdan korudular. Zirveyi I. Alaeddin Keykubad (1220 – 1237) zamanında yakalayan Selçuklular gene O'nun zamanında ilk Moğol tehlikesine şahit oldular. Sultan I. Alaeddin Keykubad, Moğol saldırılarını toprakları üzerine çekmemek düşüncesiyle Moğol hanına “il” olmayı kabul etti, fakat gerekli tedbirleri almayı da ihmal etmedi. O'nun ölümünden bir müddet sonra Selçukluların Moğollar'a Köseadağ Savaşı'nda (<1243) yenilmeleri Anadolu Selçukluların kudret ve kuvvetini sarsarak devleti zor duruma düşürdü, yıkılışın başlangıcı oldu. vergi vermek şartıyla, Moğolların hakimiyetini kabul ettiler.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları II. İzzeddin keykavus, IV. Kılıç Aslan, III. Alaeddin keykubad Moğollar'ın Anadolu'daki birer memuru gibi hareket etmek zorunda kaldılar. Moğollar 1259'da Selçuklu devletini iki kardeş arasında paylaştırdılar. Kızılırmak'ın doğusu IV. Kılıç Aslan'a, batısı II. İzzeddin Keykavus'a verildi. 1262'de Bizans'a sığınan II. İzzeddin'in toprakları IV. Kılıç Aslan'a kaldı. Bu dönemlerde Anadolu'ya gönderilen Moğol noyanları halkın mallarına el koyarken, devlet adamlarından da talepleri bitmek bilmiyordu.

IV. Kılıç Aslan'ın Moğollar'a dayanan saltanatı 1266'da Moğollarca öldürülmesiyle sona erdi. O'nun öldürülmesinde M. Süleyman Pervane başrolü oynadı. Tahtaki Sultanın küçük yaşta olmasında dolayı tüm devlet işleri Pervane'nin eline geçti. Fakat Süleyman Pervane, devlete hakim olma ihtirası ile Moğollarla işbirliği yaptı. Moğolların ağır baskısı altında bunalınca da onları Anadolu'dan atmak için Memluk Sultanı baybars'a başvurdu. Amacı Memluklerle ilhanlıları karşılaştırarak, Moğollar'dan kurtulmaktı.

Süleyman Pervane'nin yakın arkadaşı Beyberbeyi Şerefeddin hatiroğlu, Baybars'ın Anadolu'ya davet edilip, Moğollarla mücadele edilmesine taraftardı. Pervane'nin entrikalar adayı davranışları sonunda iki dostun arası açıldı. Pervane'nin ve Moğol noyanlarının anadolu'dan ayrılmasından faydalanan Şerefeddin Hatiroğlu harekete geçti.

Bazı kaynakla Süleyman Pervane'nin, Şerefeddin Hatiroğlu'nu isyan için teşvik ettiğini yazarsa da bu doğru değildir. pervane'nin bir türlü bu hareketi başlatmayacağına inanan Şerefeddin Hatiroğlu bağımsız hareket etmiştir. Hatiroğlu'nun ayaklanmasından Süleyman Pervane tamamen habersiz de değildi. Tebriz'e giderken yakın arkadaşlarını uyararak Hatiroğullarını ortadan kaldırmalarını istedi. Kendisinin yokluğunda meydana gelebilecek olaylar tehlikeli olabilirdi.

Şerefeddin Hatiroğlu cesaretine ve Baybars'a güvenerek isyan bayrağını çekti, ittifaklar aramaya girişti. Karamanlılar ve Türkmenler Hatiroğlu'nun yanında yer aldılar. Fakat Baybars'tan beklediği desteği bulamayan Hatiroğlu, anadolu'ya gelen büyük Moğol ordusu karşısında aciz kaldı. Kendisine inananlarla beraber Moğol kılıçları ile can verdi.

1277 yılından sonra Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin idari, askeri ve mali kurumlarını değiştirerek, yerine kendi teşkilatlarını uygulamaya koydular. Böylece Selçuklu ülkesi bir İlhanlı eyaleti durumuna geldi.

I. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ

A) ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULMASI

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından Malazgirt zaferine kadar geçen 30 yıllık (1040-1071) sürede, Anadolu'ya yönelen Türk akınları Bizans direncini kırmak ve bu toprakları yurt yapmak bakımından önemliydi. Bazen Selçuklular orduları bazen de Türkmen grupları seferler düzenleyerek Orta Anadolu'ya kadar ilerlediler.¹ Malazgirt Zaferi ile açılan Anadolu kapılarından akın akın Türkler girmeye başladılar.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmış oğlu Süleyman Şah (Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunu) 1074 tarihinde Antakya'dan Anadolu'ya girdi . Konya ve çevresini Rumlardan alarak 1075'te İznik'i fetih ederek istiklalini ilan etti. Süleyman Şah bu yeni devleti kurmakla hem Anadolu'ya göçmüş Türkmenleri birleştirdi, hem de göçebe Oğuzların daha büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmelerini sağladı.² Süleyman Şah kurmaya çalıştığı birliği kuvvetlendirmek için 1082'de Çukurova'ya bir sefer düzenledi.³ Adana, Tarsus, ve Misis bölgesini zaptetti, Antakya'yı aldı (1084).

Halep muhasarası sırasında Şam Meliki Tutuş ile arası açıldı ve yaptığı savaşta vefat etti. Yerine İznik'te vekil bıraktığı Ebu'l Kasım devleti dağılmaktan kurtararak, 1092 yılına kadar yönetti.⁴ 1092'de I. Kılıç Aslan Selçuklu tahtına geçti. Fakat onu bir sürpriz bekliyordu, zira I. Haçlı Seferine katılan prens orduları Anadolu'dan geçti. 1096 -1099 yılları arasında I. Kılıç Aslan prens orduları karşısında yeterli olamadı. Zamanında diğer müslüman beyliklerden de

¹ O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Boğaziçi Yay., İstanbul 1996, s. 281.

² O. Turan, Selçuklular Tarihi, s. 286.

³ Z. Atçeken, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (Ders Notları), Konya 1993, s. 67.

⁴ E. Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, T.T.K., Ankara 1993, s.110.

yardım alamayınca başkent İznik Bizans'ın eline geçti. I. Kılıç Aslan kendini toparlayarak Konya'yı baş kent yaptı.⁵ Haçlılardan çekinen Bizans imparatoru ile bir anlaşma yaptıktan sonra doğu seferine gitti. Malatya ve Musul'u feth etti. I. Kılıç Aslan tıpkı babası gibi batı yerine doğuya yönelince Büyük Selçuklular'la karşı karşıya geldi. Neticede Emir Çavlı ile yapılan savaşta Habur nehrinde boğularak öldü (1107).⁶

Anadolu Selçuklu Devleti bir kez daha saltanat fasılası yaşadı (1107-1110).

1110'da Şehinşah Konya'da tahta çıktı. Fakat saltanatı fazla sürmedi. Danişmendiler'in desteğini alan I. Sultan Mesud 1116'da Selçuklu tahtını ele geçirdi. Bizanslılara karşı başarılı mücadeleler yaptıktan sonra II. Haçlı Seferine katılan Avrupalı ordularla savaşa girdi. 1147'de Alman İmparatoru III. Konrad'ı hezimete uğrattı.⁷ Haçlı seferlerinde elde edilen başarılar, Selçuk Devleti'nin gücüne güç, ününe ün kattı. Devlet istikrarlı bir yükseliş tutturdu.

B)ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÜKSELMESİ

1155 ile 1243 arası Anadolu Selçuklular'ın tam bağımsızlık, gelişme ve yükselme dönemidir. Sultan Mesud'un ölümü üzerine oğlu II. Kılıç Aslan (1155-1192) yerine geçti.⁸ Babası zamanında başlayan siyasi, askeri, medeni ve maddi hamleler daha da ilerleyerek devam etti.⁹ Yeni sultan önce iç meselelerle uğraştı. Bizans imparatoru ile anlaşmayı yenileyerek doğu seferine çıktı. Mengücek oğullarını tabiiyetine aldı. Sakarya'dan Fırat boylarına kadar Anadolu Selçuklu toprakları genişledi. II. Kılıç Aslan 'ın bu başarıları Bizans İmparatoru Manuel'i endişelendiriyordu. Manuel, Batı Anadolu'daki Türkmen hareketlerini bahane

⁵ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998, s. 101.; Z. Atçeken, a.g.e., s. 82.

⁶ O. Turan, Türkiye, s. 109.

⁷ İ. Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, M.E.B., İstanbul 1992, s. 61; Z. Atçeken, a.g.e., s. 94.

⁸ O. Turan, Türkiye, s. 197.

⁹ O. Turan, Türkiye Selçukluları, s. 296.; E. Merçil, a.g.e., s. 124.

ederek, bizzat, büyük bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. Kılıç Aslan'ın barış isteklerini reddeden Manuel'in yüz bini aşan ordusu ile Selçuklu Devletini yıkmaya kararında olduğu anlaşıyordu.¹⁰ Kılıç Aslan ordusu ile hareket edip, Miryakefalon mevkiine geldi. 1176 Eylül'ünde yapılan savaşta, Türkler, ikinci Malazgirt galibiyetini kazandılar. Böylece Bizanslıların Türkleri Anadolu'dan atma ümitleri yıkıldı.¹¹ Selçuklular Uluborlu, Eskişehir, Kütahya bölgelerini fethettiler (1182), Adalar Denizine ulaştılar (1183). Danişmend toprakları ve Çukurova zaptedildi.

Ülkesini güvenlik altına alan II. Kılıç Aslan, kendisini yorgun hissederek topraklarını eski Türk hakimiyet geleneğine göre, 11 oğlu arasında paylaştırdı (1185).¹² Selahaddin Eyyübi'nin Kudüs'ü zapt etmesi III. Haçlı seferine sebep oldu. Anadolu'dan geçmeye kalkan Haçlı ordusundan bir kısmı zorlu da olsa Filistin'e ulaştılar. II. Kılıç Aslan ölünce oğulları arasında taht kavgaları başladı.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Süleyman Şah ve III. Kılıç Aslan arasındaki mücadeleler sonunda I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez saltanatı ele geçirdi (1205-1211).¹³ Devletin hudutlarını emniyete alarak Bizanslılar ve Ermeniler'le mücadele etti. Bizans ordusu ile 1211'de Alaşehir'de yapılan savaşta galip gelen I. Gıyasettin, savaş sonunda muharebe meydanını gezerken bir Rum askeri tarafından şehit edildi.¹⁴ Yerine oğlu I. İzzeddin Keykavus geçti. Onun zamanında en önemli fetih Sinop'un fethidir (1214)¹⁵. I. İzzeddin kazandığı askeri zaferlerin yanında iktisadi meselelere önem vererek devletin kalkınması için çalıştı. İmar ve kültür faaliyetleri ile uğraştı. Yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak vefat etti. Tahtı Selçuklu Devleti'nin en ünlü sultanı olacak olan kardeşi I.

¹⁰ İ. Kafesoğlu, a.g.e., s. 62; O. Turan, Türkiye, s. 206.

¹¹ Z. Atçeken, a.g.e., s. 101; O. Turan, Türkiye, s. 209.

¹² Z. Atçeken, a.g.e., s. 105.; İ. Kafesoğlu, a.g.e., s. 63; O. Turan, Türkiye, s. 216.

¹³ O. Turan, Türkiye Selçukluları, s. 207.

¹⁴ O. Turan, Türkiye, s. 290.

Alaeddin Keykubad'a kaldı. Yaklaşmakta olan Moğol tehlikesini sezen Alaeddin Keykubad, Anadolu'yu emniyete almak için Konya, Sivas ve Kayseri'yi surlarla güçlendirdi. 1223'de Kolonaras kalesini alarak Alaiye ismini verdi.¹⁶ Moğollar'la mücadele eden Harezmşah Muhamed'le dost olmaya çalıştı ise de, Harezmşah Muhammed'in tutumu yüzünden 1230 yılında Yass-ı çimen savaşında Muhammed Harezmşah'ı yendi.¹⁷ Moğollar'la barış içinde geçinmek için Moğal Kağan'ı Ögedey'e 1232'de bir elçi heyeti gönderdi.¹⁸ Fakat Ögedey kağan bir yarlıg ile birlikte gönderdiği 1236 tarihli mektupta Selçuklular'ın tabiyetine girmesini istedi. Alaeddin Keykubad 1237'de zehirlenerek öldüğü zaman, Anadolu Selçuklu Devleti en parlak dönemini yaşıyordu. Ondan sonra Selçuklu ülkesini kötü günler karşıladı.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) ilk yıllarını saltanat kavgaları içinde geçirirken, doğudan gelen ve Moğollar'dan kaçan Türkmenler Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştiriliyordu. 1240 senesinde Babai ayaklanması patlak verdi. Babailer ayaklanmasının kanlı bir şekilde güçlkle bastırılması, Anadolu Selçuklularının eskisi kadar kuvvetli olmadığını açığa vurdu. Bu isyanı Moğol istilas takip etti.¹⁹ Selçuklu ordusu Moğol ordusuna Köseadağ'da 1243 yılında mağlup oldu. Bu mağlubiyet arkasından esareti getirdi ve yapılan anlaşma ile Selçuklular Moğollara vergi vermeye başladılar.

C)ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GERİLEMESİ

Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı siyasi çöküşün başlangıç tarihidir. 1243-1277 yılları arası sultanlar arası saltanat mücadeleleri ve Moğollar'la

¹⁵ O. Turan, Türkiye, s. 302.; Zeki Atçeken, a.g.e., s. 124.

¹⁶ O. Turan, Türkiye, s. 331.

¹⁷ E. Mençil, a.g.e., s. 145.

¹⁸ O. Turan, Türkiye, s. 376.; İ. Kafesoğlu, a.g.e., s. 66.; E. Merçil, a.g.e., s. 146.

¹⁹ İ. Kafesoğlu, a.g.e., s. 69.; O. Turan, Türkiye, s. 431.

savaşmakla geçti.²⁰ II. Gıyasedin Keyhüsrev'in ölümünden sonra (1246), üç oğlu arasında, kendilerini destekleyen emirler sayesinde taht mücadeleleri başladı. Moğollar ise fırsattan istifade Anadolu'yu sömürmeye giriştiler. Celaleddin Karatay'ın refakatindeki üçlü saltanat (1249-1254) sistemi, Karatay'ın ölmesi ile sona erdi. Moğollar tarafından 1259'da Selçuklu toprakları Kızılırmak sınır olmak üzere iki kardeş arasında paylaştırıldı. 1262'de ise II. İzzeddin Keykavus'u bertaraf eden IV. Kılıç Aslan tek başına tahta geçti.²¹ Fakat asıl iktidar Süleyman Pervane'nin elindeydi. "Pervane Devri" 1277 yılına kadar devam etti.²²

IV. Kılıç Aslan ile arası açılan Pervane, çevirdiği entrikalar sonucu Sultan'ı, Moğollar'a öldürttü (1266). Sultan'ın küçük yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev sultan ilan edildi. Onun saltanat yılları Moğollar'ın Anadolu halkına zulümleriyle geçti. Sonunda dayanamayan Anadolu beyleri 1276'ta Şerafeddin Hatiroğlu'nun önderliğinde isyan ettiler. Karamanoğulları da bu isyana destek verdi. Fakat isyan Moğollar'ca bastırıldı, Şerafeddin Hatiroğlu parçalanarak öldürüldü.²³

Hatiroğlu isyanını, Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelmesi izledi (1277). Beklediği desteği göremeyen Baybars kısa sürede Anadolu'dan ayrıldı. Onun ayrılmasından sonra İlhanlı hanı Abaka bir kasırga gibi Anadolu'ya daldı ve Selçuklu Devleti Moğollar'ın hışmına uğradı.

²⁰ O. Turan, Selçuklu Tarihi, s. 300.

²¹ O. Turan, Türkiye, s. 493.

²² O. Turan, Selçuklu Tarihi, s. 301.

²³ E. Merçil, a.g.e., s. 159, O. Turan, Türkiye, s. 542.

D) ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILMASI

1277'den sonra başlayan fiili Moğol işgal ve idaresi Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Bu devrin sultanları, III. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad (1298-1302) iktidarsız ve Moğollar'ın kuklası durumunda idiler.²⁴ Selçuklu Devleti'nin tarihe gömüldüğü 1308-1318 yılına kadar, Anadolu sözde sultanların, şehzadelerin birbirleri ile mücadeleleri, devlet adamları ve beylerin ihtirasları, suikastlar, Moğollar'a karşı isyanlar, Bizans'a ilticalar, Moğollar'ın intikam seferleri, kıtaller, iktisadi çöküntü ve halkın perişanlığını gözler önüne serer.²⁵

Yıkılmakta olan Selçuklu Devleti toprakları üzerinde, Türkmen beyleri yeni beylikler kurmaya başlarlar. Türk İstiklal davası devam edecektir. Bu beyliklerin isimleri şunlardır:²⁶

-Karamanoğulları (1256-1483)	-Germiyanogulları (1300-1429)
-Tekeogulları (1300-1426)	-Karasioğulları (1300-1336)
-Hamidoğulları (1300-1391)	-Sahib Ataoğulları (1275-1341)
-Menteşeoğulları (1300-1425)	-Candaroğulları (1292-1461)
-İnançoğulları (1277-1368)	-Pervaneogulları (1277-1300)
-Aydinoğulları (1300-1403)	-Dulkadiroğulları (1339-1526)
-Saruhanlılar (1300)-1410)	-Ramazanoğulları (1378-1608)
-Osmanlılar (1299-1922)	

²⁴ O. Turan, Selçuklular Tarihi, s. 301.

²⁵ İ. Kafesoğlu, a.g.e., s. 69.

²⁶ İslam Tarihi Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1990, 10. c., s. 70.

II. BÖLÜM

MOĞOLLAR'IN ANADOLU'YA GELİŞLERİ

MOĞOL DEVLETİ'NİN KURULMASI

Din, dil, ırk, tarih, edebiyat ve kültürel açıdan Türkler'den ayrı bir millet olarak kabul edilen Moğollar hakkındaki ilk bilgiler, M.S. 7. asra ait olup, komşuları Çinliler'in kaynaklarında bulunmaktadır. Moğollar önceleri Çin'in Gobi çölünde yaşayan dağınık, teşkilatsız ve lidersiz kabileler halinde idiler. Bunlar devamlı birbirleri ile mücadele içindeydiler. Tâki 13. asrın başına, yani Cengiz Han'a kadar bu halde kaldılar.

Büyük Moğol İmparatorluğu'nu kuran Cengiz Han'ın asıl ismi Temuçin olup, 1155'de merkezi Moğolistan'ın doğu kısmında Kerülen nehri boyunda doğdu. Dağınık halde bulunan Moğol kabilelerini itaati altına alarak 1202'de kağanlığını ilan etti.²⁷ İlk iş olarak büyük bir ordu topladı, Moğolistan'ın etrafındaki ülkelere seferler düzenledi. Çin'in bir kısmını aldı. Doğu Türkistan'ı işgal etti. İyi ilişkiler içinde bulunduğu Harezmşahlar devletine 1219'da Otrar olayı sebebiyle savaş ilan etti.²⁸ Moğollar ile islam dünyası arasında uzun ve kanlı bir mücadele başlamış oldu. Moğollar kısa sürede Türk – İslam dünyasının Buhara, Semerkant, Herat, Merv, Rey gibi kültür ve medeniyet şehirlerini ezip geçtiler. Türk ve müslüman milyonlarca kişi Moğollar'ın elinde can verdiler. Bir o kadarı da Moğollar'a esir düştüler. O zamanın geniş Harzemşahlar ülkesi karışıklık içinde kalıp, 1221'de yıkıldı. Harezmşah Muhammed'in oğlu Celaleddin Harezmşah ise bir süre daha ayakta durmak için mücadele etti.

²⁷ Z.V. Togan, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun Kitabevi, İst. 1981, s.61.

²⁸ İ. Kafesoğlu, Harezmşahlar Devleti, T.T.K., Ankara 1992, s.239.

Cengiz Han batı seferinden sonra tekrar Çin seferine çıktı ve 1227'de Kansu'da öldü. Ölmeden önce ülkesinin topraklarını, dört Ulus şeklinde oğulları arasında paylaştırmıştı. Büyük oğlu Çuçi'ye: Doğu Avrupa'daki Kıpçak bozkırlarından doğuda İrtiş nehrine, güneyden İran ve Afganistan içlerine kadar olan toprakları; Çağatay'a: Mâverâünnehri, Orta Tiyanşan bölgesini; Küçük oğlu Tuluy'a: Moğolistan ve şimali Çin taraflarını bıraktı. Üçüncü oğlu Ögedey'i kendisi'ne halef tayin etti. Ölümünden sonra da Moğol Kurultayı Ögedey'i Han olarak seçti.²⁹

Moğol Devleti'nin idaresinde Çinli, Tunguz, Tibetli, Türk, İranlı, Afganlı, Arap, Ermeni, Rus, Almanlar ve bu milletlere mensup boylar vardı.

A) 1220 – 1243 YILARI ARASINDA ANADOLU'YA YÖNELİK

MOĞOL HAREKETLERİ

1. I. Alâeddin Keykubâd Dönemi (1220 – 1237)

I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra Selçuklu tahtına kardeşi Alaeddin Keykubad getirildi. Alaeddin Keykubad tüm Selçuklu sultanları içinde siyasi dehası ve ileri görüşü en kuvvetli olanıydı. Tahta geçtiği sırada Moğollar, büyük istila hareketlerine başlayıp Kafkasya ve Kırım'a kadar Asya ve Doğu Avrupa'yı yakıp yıkmakta idiler.³⁰ Moğol istilasının tehlike sinyallerini sezen Alaeddin Keykubad, siyasi ve askeri tedbirler almaya başladı. Bunları sıralarsak:

²⁹ Z.V. Togan, a.g.e., s.61.: Konumuz itibarıyla 1300 yılına kadarki Moğol büyük hanlarının tahta çıkış tarihlerini verelim. İleriki sayfalarda ilhanlı hanlarının bir listesi de yer alacaktır.

- Cengiz Han	1202 M.
- Ögedey Han	1227 M.
- Töregene (Naib)	1241 M.
- Güyük Han	1246 M.
- Oğul Geymiş (Naib)	1249 M.
- Mengü Han	1251 M.
- Kubilay Han	1259 M.
- Temür Olcaytu Han	1294 M.

³⁰ A. Sevim-Y. Yücel, Türkiye Tarihi I, T.T.K., Ankara 1997, s.115; O. Turan, Türkiye, s.331.

a) Doğu ve güneydoğu komşusu Eyyübiler'den Melik Eşref'in kız kardeşiyle evlenerek Moğollar'a karşı bir dostluk kurmaya çalıştı (1221).

b) Anadolu'nun önemli şehirlerini surlarla çevirti. Bir defasında başkent Konya'nın etrafını gezerken bu güzel şehrin surlardan mahrum olduğunu görerek hemen Konya ve Sivas'ın etrafına sur yapılmasını emretti. Kayseri şehrinin surları ise yeniden inşa edildi.³¹

Moğol saldırıları Irak'a doğru yayılmaya başlayınca Abbasi halifesi acilen elçiler göndererek Alaeddin Keykubad'dan askeri yardım istedi. Moğollar'a karşı direkt cephe almak istemeyen Sultan Alaeddin Keykubad, halifenin elçisine, istenilen 2000 süvari yerine 5000 süvari vereceğini ama en akıllıca davranışın Moğol hanı ile barış yapmak olduğunu uzunca anlattı.³² Bahaeddin Kutluğca komutasında 5000 kişilik bir birliği Bağdat'a gönderdi. Bu birlik daha Bağdat'a ulaşmadan halifenin Moğol tehlikesinin geçtiğini bildiren bir mektubunu alarak, Moğollar'la çarpışmadan Selçuklu ülkesine geri döndü.³³

1227'de Cengiz Han'ın halefi olarak kağan seçilen Ögedey, Cormagon Noyan'ı 30-40 bin kişilik bir kuvvetle Celaledin Harezmsah üzeriene gönderdi. Acımasız Moğol istilası karşısında çetin bir mücadele ve yiğitlik gösteren Celaledin az zamanda İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ahlat ülkelerini alarak, buralarda bir devlet kurdu. Cormagun'un kuvvetleri sadece Celaledin'i yakalamakla görevli değildi. Fethedilen yerlere yerleşmek için de emir almıştı. Onun için askerler yanlarında ailelerini de getiriyorlardı. Cormagun Moğollar'ın Sünit Boyu'ndan olup, Cengiz'in yanında yetişmişti. Ordusu 4 tümenden

³¹ İbn-i Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, nşr. F.N. Uzluk, Ankara 1941, s.99.; O. Turan, Türkiye, s.331.;

Anonim Selçukname, haz: F.N.Uzluk, Ankara 1952, s.29.

³² O. Turan, Türkiye, s.333-334.; İbn-i Bibi, s.101-102.

³³ O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Boğaziçi yay., İst. 1993, s.25.; F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, T.T.K., Ankara 1970, s.1.

oluşuyordu. Bu tümen beğlerinden biri ileride çokca adını duyacağımız Baycu Noyan'dı.³⁴

Moğollar Celaleddin Harezmsah'ı takibede dursun, Sultan Alaeddin Keykubad Moğol istilasına karşı memleketini korumak amacıyla Doğu Anadolu'daki küçük Türk devletlerini kaldırmak için harekete geçti. Böylece birlik sağlanacak, Moğollar'a karşı bir cephe kurulacaktı. 1228'de Mengücekler'e, 1230'da Cihânşah'ın başında olduğu Erzurum Selçuklularına son verildi.³⁵

Selçuklular'la sınır olan Celaleddin Harezmsah, herhangi bir Moğol saldırısına karşı elçiler göndererek, Alaeddin Keykubad'la bir dostluk kurdu.³⁶ Fakat bir süre sonra iki sultanın arası bozuldu. Moğollar'a karşı birleşmesi gereken iki güç birbirleriyle savaşa tutuştu. 1230'da Yass-ı Çimen'de yapılan savaşı Selçuklular kazandı ve Harezmsah ordusu ağır bir yenilgi aldı. Sultan Celaleddin yalnız kendi felaketini hazırlamakla kalmayıp Selçukluları da Moğollar karşısında güç duruma düşürdü. Selçuklular'la Moğollar doğrudan sınır komşusu oldular.³⁷

Moğollar başlarında Cormagun Noyan, Celaleddin'i takip maksadıyla Türkistan, Harezmsah, Horasan, İran ve Azerbaycan'ı istiladan sonra Doğu Anadolu'ya girdiler. 1231'de Amid, Erzen ve Meyyafarikin'i yağma edip Siird'e yürüdüler. Beş gün kuşatmadan sonra şehri aldılar ve halkını öldürdüler. Sonra Mardin bölgesini daha sonra da Bitlis, Bargiri ve Erciş aynı akibete uğradı. Halk o derece korkmuştu ki bir rivayete göre bir Moğol süvarisi halkı katlederken

³⁴ F. Sümer. a.g.m.. s.2.

³⁵ O. Turan, Türkiye. s.355-374.; İbn-i Bibi. s.137.

³⁶ A. Sevim – Y. Yücel. a.g.e.. s.118.; O. Turan, Türkiye. s.363-365. İbn-i Bibi. s.141-146.

³⁷ O. Turan. Türkiye. s.371.; İbn-i Bibi, s.157.; Cüveyni. Tarih-i Cihan Guşa. çev: Mürsel Öztürk. III.c., K. ve T.B., Ankara 1988, s.148-149.

kimse ona karşı çıkamıyordu.³⁸ Bir tacirin rivayetine göre Moğollar, Amid'de 15.000, Siird'de 20.000 kişi öldürüldüler. Halkının çoğunu esir edip, götürdüler.³⁹ Bu sırada da Celaleddin Harezmsah kaçtığı Meyyafarikin dağlarında bir Kürt tarafından öldürüldü (1231). Ülkesi ise Moğol topraklarına katıldı. Cormagun Noyan karargahını Muğan Ovasına kurarken, askerlerinin bir bölümü de Erran'a yerleşti.⁴⁰

1232'de Cormagun Noyan Sivas'a kadar gelip birçok insanı ve hayvan sürülerini alıp götürdü. Bu akını öğrenen Alaeddin Keykubad, Kemaleddin Kamyar'ı derhal Sivas'a gönderdi.⁴¹ Böylece ilk Moğol akını Sivas'a kadar geldi. Akıllı bir siyasetçi olan Alaeddin Keykubad barışçı bir tutum takınarak 1232'de (630) Moğol hanı Ögedey'e bir elçi gönderdi.⁴² İkinci elçilik teşebbüsü ise Moğollar'dan geldi. Ögedey Han 1236 senesinde bir elçilik heyetini bir altın, iki gümüş payze⁴³ ile bir de yarlıg ile Selçuklu başkentine gönderdi. Alaeddin Keykubad, Ögedey Han'ın "il" olma yani tabiiyetine girme teklifini kabul etti. Bu tabiiyyet her yıl kağana bir miktar armağan göndermekten ibaretti.⁴⁴ Keykubad'ın amacı Moğollar'la şimdilik zıtlaşmayıp, Anadolu'yu istiladan korumaktı.

Alaeddin Keykubad'ın, Harezmsah ordusunun Doğu Anadolu'da bulunan kalıntılarının hizmete alınması emrine değinmeden geçmeyelim. Harezmli komutanlardan Kayır-han, Bereket-han, Saru-han, Küçlü-han, Aslan Taku ve Bilen Toku Sultan'a itaat edip, kendilerine bağlı 12.000 asker ile Selçuklu

³⁸ O. Turan, Türk Devletleri, s.179.

³⁹ O. Turan, Türkiye, s.375.

⁴⁰ F. Sümer, a.g.m., s.2.

⁴¹ İbn-i Bibi, s.165.

⁴² O. Turan, Türkiye, s.376.

⁴³ Payze: Şahsa mahsus irade ve amannamedir. (İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, T.T.K., İstanbul 1941, s.211.)

⁴⁴ İbn-i Bibi, s.183.

ordusuna katıldılar. Alaeddin Keykubad, bu Harezmlî beylere büyük iltifatlarda bulundu. Erzincan, Amasya, Larende ve Niğde'yi ikta olarak verdi.⁴⁵

Alaeddin Keykubad, saltanatının zirvesinde iken, 1237'de yediği bir av etinden zehirlenerek öldü. O'nun ölümünden sonra Moğollar tam beş yıl Anadolu'ya dokunmadılar. Moğollar ta ki Gıyaseddin Keyhüsrev'in ve Selçuklu Devleti'nin kendilerine karşı duramayacağını anlayınca, Türkiye üzerine saldırıya geçtiler. Moğollar Alaeddin Keykubad'ın ölümünü haber alınca çok sevindiler. Baycu Noyan ve Cormagun Noyan askerlerine: "Demür sultan gitti, artık devlet ve devir sizindir, yürüyünüz, Rum vilayetlerini alınız." emrini verdiler.⁴⁶

⁴⁵ O. Turan, Türkiye, s.378.; F. Sümer, a.g.m., s.5.; İbn-i Bibi, s.170.

⁴⁶ Anonim selçukname, s.31.

2. Kösedag Savaşı (1243)

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) tahta geçince babası ölmeden önce Kayseri'ye gelmiş olan elçileri kabul ettikten sonra, babasının hazırladığı hediyelerle bir elçiye Moğol hanına gönderdi. Daha sonra komşuları ile ittifaklar kurmaya girişti.

1240 yılı Haziran'ında, Moğol orduları Selçuklu sınırında görüldüler. Moğollar Selçuklu Devleti'nin kendilerinden güçlü ve kuvvetli olduğunu biliyor, bir istila hareketine girişemiyorlardı. Fakat Selçuklu Devleti Saadettin Köpek'in tahakkümünden kurtulmuş (1238) olmasına rağmen önünde daha büyük bir badire vardı. O da Babai isyanı idi (1240).⁴⁷ Babailer isyanı Anadolu Selçuklu Devleti'ni ciddi bir şekilde sarstı. Babailerin az bir kuvvetle Selçuklu Devleti'ni zorladığını gören Moğollar Anadolu'yu işgale başladılar. 30.000 kişilik bir orduyla Selçuklu sınırını geçen Moğollar, 1242'de Erzurum'u kuşattılar. Başlarında Baycu Noyan vardı. Baycu Noyan itibarını ve askeri kudretini yüceltmek için Selçuklu topraklarını almak istiyordu. Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerinden biri olan Erzurum, Moğollar'ca istila ve tahrip edildi, şehir harabe hale getirildi.⁴⁸ Kışın gelmesi üzerine Moğol ordusu karargahı olan Muğan'a döndü.

Baycu Noyan, ertesi yıl daha büyük kuvvetlerle Anadolu üzerine hareket etti. 30-40 bin kişilik ordusunun bir kısmını Gürcüler ve Ermeniler oluşturuyordu. Moğol ordusu Kösedag'a (Sivas'ın 80. km. kuzey-doğusunda) yakın olan Akşehir yöresindeki ovaya geldi. 80.000 kişilik Selçuklu ordusu da yerini aldı, fakat 20.000 kişilik Selçuklu öncü kuvveti Moğollar'a karşı başarısız olup yok edildi (3

⁴⁷ Daha geniş bilgi için bkz: O. Turan, Türkiye, s.420.; M. Bayram, "Baba İshak İsyanı ve Ahi Evren ile İlgisi", Diyanet, Ankara 1979, c. 18/2.; M. Bayram, "Babailer İsyanı Üzerine", Hareket Dergisi, Mart 1981.

⁴⁸ O. Turan, Türk Devletleri, s.27-28.; O. Turan, Türkiye, s.430.; İbn-i Bibi, s.213.

Temmuz 1243-14 Muharrem 641). Bunun üzerine panikleyen Selçuklu ordusu dağıldı.⁴⁹ Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Tokat ve Ankara üzerinden Antalya'ya kaçtı. Muazzam Selçuklu Devleti yıkılmanın eşiğine gelip, çadırının direği devrilmeye başladı.⁵⁰ Moğollar ise sayısız ganimetler ele geçirdiler: 300 deve yükü altın, 3000 hayvan yükü kıymetli eşya, kırk araba ile taşınabilen zırhlar, Selçuklu sultanının hayvanları ve kafesleri... Baycu Noyan savaş meydanından ayrılıp takibe koyuldu. Fakat sultanı ve Selçuklu askerlerin bulamadı. Elde ettiği galibiyetle yetinmeyip Sivas'ı da kuşattı. Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddin, Baycu'ya elçi giderek şehir halkını kurtardı, Sivas kısmen yağmalandı. Kayseri ise Sivas kadar şanslı değildi. Hajukoğlu Hüsam adlı bir Ermeni dönmesinin ihaneti yüzünden Kayseri Moğollar'ın vahşi eline düştü. Moğollar Muğan'a geri dönerken Erzincan'ı da yağmalayıp geçtiler.⁵¹ Moğolların vahşetinden korkan, pek çok kişi Halep'e kaçmak zorunda kaldılar. Bunlar arasında Selçuklu sultanının annesi ve yakınları da vardı. Fakat Selçuklu vasali durumundaki Çukurova Ermeni Prensi Hetum bunları yakalayıp, Moğollar'a teslim etti.

Moğollar'dan başka bir kol kuvveti ise Yasavur Noyan kumandasında Silvan, Mardin ve Urfa'dan geçerek, Halep hükümdarını haraca bağladı, geri Malatya'ya döndü. Malatya'dan 40.000 dinar altın alarak Azerbaycan'a çekildi. Ayrıca Moğollar kendilerinden kaçan ve Elbistan havalisine yığılan Türkmenleri de kılıçtan geçirdiler.⁵²

Anadolu Selçuklu Devleti'nin nizamı bozulmuş, ülke sanki sultansız kalmıştı. Dirayetli Selçuklu veziri Mühezzibüddin Ali, Amasya kadısı ile birlikte, moğollarla anlaşma yapmak için Moğol ordusunun arkasından yetiştiler. Muğan'a

⁴⁹ F. Sümer, a.g.m., s.10.; O. Turan, Türkiye, s.435.; Y. Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, I.c., Ötüken yay., İstanbul 1977, s.469.

⁵⁰ A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., s.126.; A. Efe, Tarih-i Al-i Selçuk, Selçuklu Belediyesi yay., Konya 1998, s.134-136.

⁵¹ O. Turan, Türkiye, s.440-441.; İbn-i Bibi, s.219.

⁵² O. Turan, Türkiye, s.443.

kadar gidip Cormugan ve Baycu Noyan'ın huzuruna çıktılar.⁵³ Yapılan görüşmeler sonunda moğollara senede 360 bin gümüş para, 10 bin koyun, bin sığır ve bir devre verilmesi şartı ile anlaşma imzalandı. Böylece Baycu Noyan güçlü Selçuklu Devleti'ni vergiye bağlamış oldu.⁵⁴ Selçuklun'un vasalları durumunda olan Çukurova Ermenileri 1244'de Moğolları metbu tanırken, Trabzon Rumları da Moğollar'a tabi oldular. Anadolu'da artık doğudan gelen Moğol rüzgarı esmeye başladı.

C) 1243-1277 YILLARI ARASINDA ANADOLU'DA MOĞOLLAR

Moğollar 1243-1277 yılları arasında Anadolu Selçuklu sultanlarını devletin başında, memleketlerinin yönetiminde muhtar bıraktılar. Devletin hududlarına ve birliğine saygı gösterdiler. Bu sırada Moğollar'dan kaçmaya devam eden Türkmen kitleleri, devletin uç kesimlerine yerleşmeye başladılar ve zamanla da bağımsızlık hareketlerine giriştiler. Bu dönemde Moğollar'ın Anadolu'dan istediği tek şey paraydı. Selçuklu sultanları ve devlet adamları Moğollar'ın cebini ve karnını doyurmak için çalışmaya başladılar. Bazı devlet adamları ise Moğollar'la çok iyi ilişkiler kurdular. Sultanlar ise ya Karakurumaya da Saray'a giderek memleketlerini temsil etmek hakkına sahip idiler.⁵⁵ Fakat Selçuklu sultanları birbirleriyle giriştikleri mücadeleden ülkelerinin menfaatlerini düşünecek durumda değillerdi. İdari, iktisadi, siyasi ve askeri alanda İlhanlı baskıları başladı ve bu durum yıkılışa kadar devam etti.

Bu dönemde 1243-1246 arasında Azerbaycan'daki Moğol ordularının komutanı Cormagun Noyan öldü. Yerine onun gibi iyi bir komutan olan Baycu

⁵³ İbn-i bibi, s.221.

⁵⁴ O. Turan, Türkiye, s.445.

⁵⁵ Z.V. Togan, a.g.e., s.233.

Noyan geçti.⁵⁶ Baycu Noyan Selçuklular'dan vergi alırken, daha çok Anadolu'nun doğu kısımlarında oturdu (1243-1255).

Büyük Moğol Kaanlığı 1251'de Mengü Kaan'a geçti. Mengü Kaan İran'ın valilerle idare edilemeyeceğini düşünerek kardeşi Hülagü'ye İran'ın idaresini ve bütün Moğol ordusunun onda ikisini verdi. Yanına Moğol hanedanına mensup bazı şehzadeler kattı. Sali Noyan'ı, Baycu'yu ve İran'ın mülki işlerine bakan Uyrad Argun Aka da Hülagü'nün emrine verildi. Hülagü'nün emrinde Moğolca konuşan toplulukların hepsinden beğler vardı. En çok da Celayir ve Suldus oymaklarından katılım olmuştu.⁵⁷ Hülagü daha İran'a ayak basmadan Baycu'ya yarlığ gönderip, Muğan'da kendisinin oturacağını, O'nun Rum'a gitmesini buyurdu. Baycu da derhal Anadolu'ya doğru yola çıktı. Hülagü ise 1255'de İran'a geldi.

Mengü Kaan'dan sonra tahta geçen Kubilay (1259-1294), İlhan bulunan Hülagü'ye Ceyhun nehrinden Suriye ve Mısır'a kadar olan yerlerin hükümdarlığını verip, menşur gönderdi. Bundan sonra İlhanlılar bağımsız bir devlet oldular.⁵⁸ İlhanlılar'ın esas ülkesi İran ve Irak olmasına rağmen, en geniş zamanlarında İran'ı, Türkiye'yi, Trabzon Rum İmparatorluğu'nu, Kilikya Krallığını, Kafkasya'yı, Dağıstan'ı, Afganistan'ı, Türkmenistan'ı, Harezm'i, Sind'i, Belucistan'ı, Pathanistan'ı, Irak'ı, Suriye'yi, Filistin'i ve Lübnan'ı kapsıyordu.⁵⁹

⁵⁶ F. Sümer, a.g.m., s.11.

⁵⁷ F. Sümer, a.g.m., s.11.

⁵⁸ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.189.

⁵⁹ Y. Özluna, a.g.e., s.245.; 2. Velidi Togan, a.g.e., s.222.

Sırasıyla İlhanlı hükümdarlarının listesi şöyledir:

- Hülagü Han	(1256-1265)
- Abaka Han	(1265-1282)
- Teküdar Ahmed Han	(1282-1284)
- Argun Han	(1284-1291)
- Keyhatu Han	(1291-1295)
- Baydu Han	(1295)

İlhanlı Devleti'nin kurulmasından sonra Selçuklular, büyük moğol kağanı namına İlhanlıları tabi oldular. Artık bizzat Karakurum'a gitmek yerine Hülagün'ün katına gidildi. Moğollar bu dönemde Selçuklular'ın iç idare sisteminde, teşkilatında, ordusunda, mali ve vergi sistemlerinde herhangi bir değişikliğe gitmediler.⁶⁰ 1277'den sonra değişiklikler başladı.

1. Baycu Noyan'ın II. Anadolu Seferi (1256)

Baycu Noyan, Muğan ordugahından ayrılıp, barınabileceği bir yaylak ve kışlak bulmak için Anadolu'ya geldi. Selçuklu tahtında bu sırada II. İzzeddin Keykavus oturuyordu. Baycu Noyan Selçuklular'dan kışlak ve yaylak taleb etti.⁶¹ Beraberinde askerlerinin aileleri ve hayvanları da vardı ki daimi kalmak için toptan geliyorlardı. Anadolu ilk defa büyük çapta bir Moğol nüfusuna şahid oluyordu. Baycu Noyan Erzurum'dan Aksaray'a geldiği zaman, Baycu'nun talebini kabul etmeyen Selçuklu devlet adamları savaşımaya karar verdiler. Selçuklu ordusu Aksaray yakınlarındaki Sultan Hanı mevkiinde cereyan eden savaşta ağır bir mağlubiyete uğradı (14 Ekim 1256). Konya'da bozgun haberini alan II. İzzeddin, Antalya'ya kaçtı. Baycu ise Konya önlerine geldi.⁶²

Konya halkı şehrin kapılarını Moğollar'a karşı kapadı. Saray kahyası Nizameddin Ali dört katır yükü altun götürüp şehri moğollar'dan satın aldı. Baycu ise yeminini yerine getirmek için yalnız dış surların burçlarını yıktırdı.

-
- Gazan Han (1295-1304)
 - Olcaytu Han (1304-1316)
 - Ebu Sa'id Han (1316-1335)

⁶⁰ Z.V. Togan, a.g.e., s.234.

⁶¹ O. Turan, Türkiye, s.479.; İbn-i Bibi, s.256.; Aksarayi. Selçuklu Devletleri Tarihi, nşr. F.U. Uzluk, Ankara 1943, s.136.

⁶² F. Sümer, a.g.m., s.29.; İbn-i Bibi, s.259.; Anonim selçukname, s.35.

Böylece Konya halkı bir katliamdan kurtuldu. Mevlevi kaynakları ise “Evliya şehri” Konya’nın kurtuluşunu Hz. Mevlana’nın kerametine bağlar.⁶³

Baycu Noyan kız torunu Bisutay’ı 1000 atlı ile, İzzeddin Keykavus’u izlemeye gönderdi. Selçuklu sultanı ile Denizli dolaylarında temas sağlayan Bisutay, Baycu’yu kastederek “atan seni çağırıyor” diye haber yolladı. Baycu, Sultan’ı cezalandırmak için değil, onu tahta bırakarak, istediğini yaptırmak için çağırıyordu. Fakat II. İzzeddin, Bizans’a sığınmayı tercih etti. Baycu da Birgulu’da mahpus olan Kılıç Aslan’ı Selçuklu tahtına oturttu (4 Mart 1257).⁶⁴

Birkaç ay sonra İlhanlı hükümdarı Hülagu Han, Bağdat seferine katılması için Baycu’yu Suriye’ye çağırdı. Böylece Moğollar Konya’dan çekildi. Baycu’nun Anadolu’dan ayrılmasından faydalanan II. İzzeddin, Konya tahtını ele geçirdi ve Malatya dahil Orta Anadolu’ya hakim oldu. Kılıç Aslan ile Süleyman Pervane ile o kışı Erzincan’da geçirdiler.⁶⁵

II. İzzeddin Keykavus mevkiini koruyabilmek için Hülagü han’ın yanına gitmek zorunda olduğunu anlayarak 1258 Ağustosunda Merağa’ya ulaştı. Hülagü, İzzeddin’i affederek, gerek M. Süleyman Pervane’nin entrikaları gerekse Mengü Kağan’dan gelen yarlıg sebebiyle Selçuklu ülkesini iki kardeş arasında taksim etti.⁶⁶ Her iki sultana ilhanlık hazinesinden borç para verildi. Yıllık vergi ise yeniden tespit edildi. Bundan sonra iki sultanın yanında birer Moğol noyanı ve biraz da Moğol askeri bulunmaya başladı. Bunlar vergilerin tahsilini düzenlediler.⁶⁷

⁶³ Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, Ter: Tahsin Yazıcı, Hürriyet yay., İstanbul 1973, I.c., s.283-284. (hikaye 167).

⁶⁴ F. Sümer, a.g.m., s.31.; İbn-i Bibi, s.260.; Aksarayı, s.138.

⁶⁵ F. Sümer, a.g.m., s.32.; İbn-i Bibi, s.261.; Aksarayı, s.143.

⁶⁶ F. Sümer, a.g.m., s.33.; Aksarayı, s.151.; Anonim Selçukname, s.35.

⁶⁷ Z.V. Togan, a.g.e., s.235.

Hülagü Han Bağdat'ın fethinden sonra, "Rum ülkesini ben il kıldım" diye övünen Baycu Noyan'ı öldürttü. Onun yerine Anadolu'daki Moğol kuvvetlerinin başına Alıncak Noyan getirildi. Bunun başlıca görevlerinden biri Kılıç Aslan 'ı, İzzeddin keykavus'a karşı korumaktı.⁶⁸

2. 1277 Yılına Kadar Gelişen Başlıca Olaylar

Moğollar Selçuklu sultanları arasındaki taht kavgasında IV. R. Kılıç Aslan 'ı desteklediler. Bu mücadeleler esnasında Bayan, Kadağan noyanlar ve Alıncak Noyan Kılıç Aslan'a yardımcı oldular. 1262 yılında IV. Kılıç Aslan tek başına tahta geçerken, II. İzzeddin Keykavus Bizans'a, oradan da Kırım'a gitti. Ömrünün sonuna kadar vatanından uzakta yaşadı. II. İzzeddin Keykavus'tan sonra Selçuklu ülkesi nefes alamayacak şekilde moğol boyunduruğu altına girdi. Bu durumdan Anadolu'da Moğollar'ın naibi durumda olan Süleyman Pervane bile rahatsız olmaya başladı.⁶⁹ Zira İlhan'a ve Moğol beylerine daha sık ve değerli armağanlar veriliyor, Anadolu'ya daha çok Moğol askeri gönderiliyordu. Bu askerlerin bakımı da Selçuklular'ın üzerinde kalıyordu.

1266'da Süleyman Pervane, "Sultan, İlhan'a isyan etmek için Memlük hükümdarı ile haberleşiyor" iftirasını atarak, Kılıç Aslan 'ı bertaraf etmek istedi. Öldürülmesi için Abaka'dan bir yarlıg çıkarttı ve Tümen beyi Tayci Noyan ve Taynal Yargucu'ya Kılıç Aslan 'ı öldürttü.⁷⁰

Hülagü'den sonra yerine İlhan olan oğlu Abaka, Memluk Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya yapacağı bir sefere karşı tedbir olarak kardeşi Acay ve Samagar'ı Anadolu'ya gönderdi. Acay haşin ve tama'kar bir şehzade iken, Samagar noyan ağırbaşlı ve adil birisi idi.⁷¹

⁶⁸ F. Sümer, a.g.m., s.34.

⁶⁹ F. Sümer, a.g.m., s.36.

⁷⁰ O. Turan, Türkiye, s.531.; İbn-i Bibi, s.269.; Aksarayi, s.160.; F. Sümer, a.g.m.; s.37.

⁷¹ Z.V. Toyon, a.g.e., s.245-246.; F. Sümer, a.g.m., s.38.; A. Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.133.

Süleyman Pervane ile Acay hiç geçinemediler. Acay, Pervane'yi sürekli kontrol etmek istedi. Bundan rahatsız olan pervane, Acay'ı Abaka Han'a şikayet etti.⁷² Pervane bir taraftan da Sultan Baybars'la irtibat kurdu. O'nu Anadolu'yu Moğollar'dan kurtarması için davet etti. Memlük devleti ile İlhanlı devleti arasındaki rekabet, Pervane'nin sayesinde Anadolu üzerinde cereyan etmeye başladı. Pervane'nin 1276'da Abaka han'ın yanına gitmesinden faydalanan Şerefeddin Hatiroğlu ve Anadolu beyleri isyan ettiler. Moğollarca bu isyan kanlı bir şekilde bastırıldıktan sonra 1277 Nisan ayında Sultan Baybars söz verdiği seferi gerçekleştirdi. Fakat Anadolu'da istediğini bulamayınca Mısır'a geri döndü.⁷³

O'nun gidişinden sonra Abaka, büyük bir orduyla intikam ve ateşiyle Anadolu'ya geldi.⁷⁴ Moğollar'ın ayakları altında Anadolu halkı bir kat daha ezildi. çekmediği cefa kalmadı. Abaka Han olanlardan sorumlu tuttuğu Süleyman Pervane'yi Aladağ'a götürdü. O'nu Baybars'la ittifak yaparak kendisine ihanetle suçlayarak 2 Ağustos 1277'de öldürttü. Süleyman Pervane'nin öldürülmesiyle Anadolu Selçukları yeni bir döneme girdi. Bu dönem devletin yıkılış sürecidir. Moğollar Selçuklu devletine el koyarak, istediklerini sultan olarak atadılar. Devletin nizamı ve asayişi bozuldu, Moğollar'ın baskısı ve soygunları arttı. Memleket harap olurken, Anadolu sahipsiz kaldı. Fakat tüm bu kargaşalıklar içinde Türkler'in fitratında olan istiklal aşkı canlanmaya ve Anadolu'da yeni beylikler filizlenmeye başladı.

⁷² O. Turan. Türkiye. s.536.; F. Sünmer. a.g.m., s.39.

⁷³ O. Turan. Türkiye. s.545.; İbn-i Bibi. s.285.; Aksarayı. s.191.; F. Sünmer, a.g.m., s.42-43.

⁷⁴ O. Turan. Türkiye. s.550.; İbn-i Bibi. s.287.; Aksarayı. s.192.

III. BÖLÜM

ŞEREFEDDİN HATİROĞLU

A) HAYATI HAKKINDA BİLGİLER (? – 1276)

Anadolu Selçuklu Devleti hakkındaki temel kaynakları taradığımız zaman Şerefeddin Hatiroğlu ve ailesiyle ilgili kısıtlı bilgiler bulabildik. Aslen Zencanlı olan Şerefeddin, Hati-i Zencânî isminde birinin oğludur.⁷⁵ Hatiroğlu ailesinin Anadolu'ya ne zaman geldiklerini kesin olarak bilmiyoruz fakat Moğollar'ın Harezmi ülkelerini işgalleri sırasında, canlarını kurtarmak için kaçan Türk grupları ile gelmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü ünlü Selçuklu devlet adamı Süleyman Pervane'nin babası vezir Mühezzibüddin Ali de aslen Deylemli olup, ailesiyle birlikte Moğol istilasından kaçarak Konya'ya gelmiş, burada evlenmiştir. Muhtemelen Hatiroğlu ailesi de bu dönemlerde Zencan'dan kalkıp, aynı şartlar altında Konya'ya yerleşmiştir. Şimdilik hangi tarihte, kimlerle Konya'ya geldikleri karanlıktır.

Şerefeddin Hatiroğlu'nun doğum tarihi belli olmamakla birlikte, olayların akışından ve çocuklarının durumundan 40-45 yaşlarında öldürüldüğünü söyleyebiliriz.

1. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Ailesi

Yaptığımız çalışmalarda Şerefeddin Hatiroğlu'nun ailesinden iki kardeşinin ve bir oğlunun ismini tesbit edebildik. Kaç kardeşi olduğu, hangi tarihte kimin kızı ile evlendiği, çocukların sayısı hakkında bir hükmümüz yok.

Şerefeddin'in kardeşlerinin isimleri Ziyaüddin ve Sarımeddin, oğlunun ismi Nizameddin Evhat'tır. Dönemin Mevlevi kaynaklarından olan Sultan

⁷⁵ O. Turan, Türkiye, s.543.; Zencan: Hazar Denizinin güney batısında, Hemedan'ın kuzeyi ve Kazvin'in kuzeybatısında, Güney Azerbaycan toprakları içinde bir şehirdir.

Veled'in Divanında, Şerefeddin Hatiroğlu için yazdığı şiirde babasının adının “Hatir” olduğu kaydedilir. Bu şiire ileriki sayfalarda değineceğiz.⁷⁶

Ayrıca İbn-i Bibi'yi incelerken Emir-i dâd “Hatirüddin zekeriya” ismine rastladık.⁷⁷ Selçuklu veziri Şemseddin İsfahani'nin yanında çalışmış olan bu kimsenin Hatiroğulları ile herhangi bir bağlantısı var mı yoksa isim benzerliği mi soruları aklımıza geldi. Fakat kaynak yetersizliğinden bu soruların cevabı muallakta kalmak zorundadır.

Şerefeddin Hatiroğlu'nun kardeşi Ziyaüddin Hatiroğlu her zaman abisinin yanında yer aldı. İsyan hareketi sırasında elçi olarak Baybars'ın yanına gitti. Kardeşi Şerefeddin öldürüldüğü zaman da Baybars'ın yanındaydı. Kardeşinin akibethe çok üzülen Ziyaüddin, Sultan Baybars'ı Anadolu seferine çıkması için ısrar etti ve 1277'deki Memluk ordusuyla Anadolu'ya geldi. Moğollar'la yapılan Elbistan Savaşı sonrasında, harb meydanında yaralılar içerisinde dolaşırken, yaralı bir moğol tarafından şehit edildi.⁷⁸ Ziyaüddin'in oğlu Şerefeddin İbn el-Hatir ise Memlûk Devleti'nin bir emiri olarak Mısır'da kaldı ve h.691'de Kal'at us-Rum'un muhasarası esnasında şehit edildi.⁷⁹

Şerefeddin Hatiroğlu'nun diğer kardeşi Hatiroğlu Sarımeddin ve evladları Elbistan Savaşı esnasında Memlûkler'e iltihak ederek, Anadolu'yu terkedip Memluk topraklarına göç ettiler. Memlûkler'e katılan beyler arasında Şerefeddin Hatiroğlu'nun oğlu Evhadüddin'in de ismi geçmektedir.⁸⁰

⁷⁶ Sultan Veled, Divan, nşr. F.N. Uzluk, Ankara 1941, s.146.

⁷⁷ İbn-i Bibi, s.239, 245, 253.; O.Turan, Türkiye, s.475, 463.

⁷⁸ Anonim Selçukname'de (s.38) Ziyaüddin'ün ölüm tarihi kesin olarak verilmiştir. 10 Zilkaade 675/23.4.1277 Cuma günü.

⁷⁹ O. Turan, Türkiye, s.544.

⁸⁰ O. Turan, Türkiye, s.546.

Evhadüddin Hatiroğlu hakkında F. Nafiz Uzluk, hazırladığı Mevlana'nın Mektupları adlı eserinin önsözünde şöyle bir bilgi verir⁸¹: Konya'da Şeyh Sadreddin-i Konevi zaviyesindeki kitaplar arasında müşarünileyhin okuttuğu
« جامع الاصول في احاديث الرسول »

« ابوالسماعات مبارك ابن محمد بن عبد الكريم مخفر له وابائه »

11.cilt eserinin cüz 2 ve cüz 3'ünün ilk sahifesinde 8.maddede şunlar yazılıdır⁸²:
٨- والامام الحافظ الفاضل كمال الدين المشويك يرسف

والامير نظام الدين اوجده بن الامير الكبير شرف الدين

مسعود بن الخطير .

“...Emir Nizameddin Evhat büyük emir Şerefüddin Mesud bin Hatir oğludur.”

Mevlana tarafından Emir Nizameddin Evhat'a yazılmış birkaç mektup vardır. Bu mektupların Türkçe'ye çevrilmiş şekilleri Abdülbaki Gölpınarlı'nın hazırladığı Mektubat'da mevcuttur.⁸³ Anladığımıza göre Nizameddin Evhat da tıpkı babası gibi Selçuklu ileri gelenlerinden olup, Mevlana'nın çevresinde yer almıştır. Babasının başlattığı isyana katıldığını sonra suçsuz bulunduğunu, isyan sonrasında hayatta kalmasından çıkarıyoruz. Babasının akıbetinden sonra Moğollar'a daha fazla kinlenmiş ve Elbistan savaşında Memlûkler'e iltihak etmiştir. Daha sonra belki Anadolu'da kalmış belki de amcazâdeleri gibi Memlûk topraklarına yerleşmiştir.

2. Konyalı Hekim Zeki'nin Mersiyesinde Şerefeddin Hatiroğlu

⁸¹ Mevlana, Mevlana'nın Mektupları, nşr. F.N. Uzluk, Ankara 1937, s.17.

⁸² Mezkur eser Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde bulunmaktadır. Kütüphanenin uzun zamandan beri kapalı olmasından dolayı bu eseri görme imkanımız olmadı.

⁸³ Mevlana, Mektuplar, haz. A. Gölpınarlı, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1963.

1243'te Moğollar'la Selçuklular arasında gerçekleşen ve Anadolu'yu Moğol hakimiyeti altına sokan Köseadağ savaşından sonra Anadolu'daki Selçuklu şehzadeleri, alimleri ve emirleri ikiye ayrıldı. Moğollar'ı yenmenin imkansız olduğunu düşünenler Moğol idaresini tercih ederken; diğer kesim Memlûklerle birleşip Moğollar'ı Anadolu'dan kovarak bağımsız yaşamak istiyorlardı. İşte bu ikinci kesimin içinde yer alan Şerefeddin Hatiroğlu fırsatını bularak ayaklandı. Fakat feci bir şekilde öldürüldü.⁸⁴ O'nun öldürülmesine Anadolu halkı gerçekten üzülmüş, O'nu hayırla yad etmişlerdir. O zamanın ve insanının duygularını yansıtmaları açısından önemli olan Konyalı tabip Ebu Bekir'in, Anadolu'da ölen büyükler hakkında yazdığı mersiye Şerefeddin Hatiroğlu da anılmıştır.

Şerefeddin Hatiroğlu şimal yıldızlarının (ferkadan) üstünde tutularak övülmüş; büyük bir emir olduğu hatta Anadolu topraklarında sadece beylerbeyi değil zamanın hakimi, padişahı olduğu belirtilmiştir. O'nun öldürülmesinden dolayı duyulan üzüntü vurgulanmıştır.

Sadri Mütetabbib diye de bilinen Ebu Bekir oğlu Konyalı Hekim Zeki'nin 32 beyitlik mersiyesinin 24. 25. ve 26. beyitleri şöyledir:⁸⁵

۲۴- ابن الخطیب کر شرف الدید کہ د خمشش بگزشته برد و بر شده تا فرق فرقان

۲۵- جایی رسیده برد که از غایت علو پیراشت دیر رتبت او صفت آسمان

۲۶- بگلربك زمانه و صاحب قرات روم میراث پیش حضرت او صیر کر دکان

24- Nerede O Hatiroğlu Şerefüddin ki rifatta ferkadan yıldızının üstüne çıkmış ve hatta geçmişti bile.

⁸⁴ Türk Ansiklopedisi, M.E.B., Ankara 1971, c.19, s.66.

⁸⁵ Mevlana'nın Mektupları, s.22.

25- Büyüklükte bir mertebeye erişmişti ki yedi kat gök onun derecesi altında sanılırdı.

26- Zamanın Beylerbeyi, Anadolu ülkesinin sahib kıranı idi ki diğer beyler O'nun huzurunda çocuk kalırdı.⁸⁶

3. Sultan Veled'in Şerefeddin Hatiroğlu İçin Yazdığı Şiir

Şerefeddin Hatiroğlu'ndan övgüyle bahseden, O'nu adil. ilim muhibbi. eli açık biri olarak saygı ile anan diğer bir kaynak eser de Sultan Veled'in Divan'ıdır.⁸⁷ Sultan Veled 35 satırlık Farsça manzumesinde bize Hatiroğlu'nu metheder.

Şiirin Şerefeddin Hatiroğlu için yazıldığını 29. mısradan öğreniyoruz. Başlangıç mısrasından itibaren sırasıyla mısraların ilk harfleri bize şiirin kimden bahsettiğini ortaya çıkarıyor. Yukarıdan aşağıya sırasıyla:

(ش - ر - ف - ا - ل - د - ی - ت - ا - ب - ت - خ - ط - ی - ر)

harflerini birleştirecek ^{بشرى الريد خطير} Şerefüddin İbn-i Hatir ismini veriyor. Sultan Veled şiirine daha bir gizemlilik katmak için bir edebi sanatla ismi bu şekilde ortaya koyuyor. 31. mısrada ise babasının adının “Hatir” olduğundan ve öldüğünden bahsediyor.

Şiirin kaç yılında yazıldığını bilmiyoruz. Ama Şerefeddin Hatiroğlu'nun ölümünden bahsetmediği ve 35. mısrada “Ömür boyunca talihin açık ve muradına er” sözlerinden, Hatiroğlu hayatta iken yazıldığını söyleyebiliriz.

⁸⁶ Mevlana'nun Mektupları, s.24.

⁸⁷ Sultan Veled, a.g.e., s.145.

Sultan Veled, Hatiroğlu için oldukça övücü bir dil kullanmış, fakat böyle söylerken de doğru söylediğini bilhassa vurgulamıştır. Şiir bize Şerefeddin Hatiroğlu'nun karakteri hakkında epeyce bilgi veriyor.

Şerefeddin Hatiroğlu, sert tabiatlı olmasına rağmen bir o kadar da insanlara karşı yumuşak, oldukça cömert, adalet sahibi, doğruların yanında, güvenilir ve Allah'ın ihsanına kavuşmuş birisidir. Tuttuğu yol iyilik ve güzellik yoludur. Bu yüzden emri altındaki insanların hepsi O'ndan hoşnut ve razıdırlar. Anadolu'daki herçeşit miletten insan ona minnettardır.

Askerlik yönünden Anadolu ve Suriye'de ünü yayılmış bir komutan, her çarpışmadan galip gelen yiğit bir asker ve dilediği yeri fetheden bir fatihtir. Ordusu ve askeri de kendisi gibidir. Şiirin 26. mısrasında "İrak'a ve Hemedan'a ulaştın" derken; ya Hatiroğlu'nun buralara bir sefer yaptığından ya da ününün her tarafa yayıldığından bahseder.

NOT: Sultan Veled'in bu şiirinin Türkçe Tercümesi yapılmadığından, şiiri bize sayın hocamız Prof. Mikail Bayram sözlü olarak tercüme etmiştir. O'nun yaptığı bu Türkçe tercümeyi çalışmamızın sonuna Ek 2 olmak, farsça şiirin aslını da Ek 1 olarak ilave etmeyi uygun bulduk.

B. DEVLET ADAMLIĞI

Kaynaklar Şerefeddin Hatiroğlu'ndan Hatiroğlu isyanına kadar olan dönemde fazlaca bahsetmediğinden beylerbeyi olmadan önceki yaşantısı hakkında bilgimiz çok azdır. O'nun M. Süleyman Pervane'nin maiyet katibi olduğunu ve askerleri ile de Anadolu Selçuklu Devleti'ne hizmet ettiğini biliyoruz. Bu Selçuklu seraskerinin asker beslemesinden, babasının ve kardeşinin de emir olmasından Hatiroğlu ailesinin saygıdeğer bir bey ailesi olduğunu tahmin ediyoruz. Şerefeddin Hatiroğlu da taşıdığı özellikleri itibariyle; kendisine verilen görevi yerine getiren, başarılı, zeki, adalet sahibi, güvenilir, emrindeki insanlara

karşı merhametli ve cömert bir devlet adamıdır. Beylerbeyi olmasından anladığımız kaderiyle, zamanının Anadolu Selçuklu topraklarında ilk üç devlet büyüğünden birisi olup, önemi ve nüfuzu hayli fazla idi.

1. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Beylerbeyi Olması

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Emiru'l-Ümerâ (emirlerin emiri) da denilen beylerbeyi, devlet mansıplarının yenilenmesinden divan üyelerinin içinde zikredildiğinden divan üyesi olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten sultan'ın ölümünden sonra toplanan divanlarda beylerbeyinin de bulunması, divan üyesi olmasını ispat ediyor.⁸⁸ Beylerbeyi Anadolu Selçuklu Devleti'nin umum ordu komutanıdır. Bütün askeri birliklerin başıdır.⁸⁹

Şerefeddin Hatiroğlu'nun bu göreve h. 660-m. 1262'de getirildiği biliniyordu.⁹⁰ Fakat elde ettiğimiz yeni bir bilgiye göre Hatiroğlu bu göreve 1260'da da getirilmiş olabilir.⁹¹ Hatta doğrudan doğruya O'nu bu göreve Hülagü Han'ın atadığını da ortaya çıkan bir gerçek olarak söyleyebiliriz.

“Menakıb-i Şeyh Evhadud-Din-i Kirmani”de anlatılan bilgilere göre “...Sultan Rükneddin Kılıç Aslan kendi döneminde emirlerinden Muinüddin Pervane, Şerefeddin İbnü'l-Hatir'i ve Sahip Ata Fahreddin Ali'yi ve daha başka emirleri sulh ve salah sağlamak amacyla Hülagü Han'a göndermişti. Hülagu Han o zamanlarda Kağan idi...”⁹² Bu emirlerin herbiri Moğol hükümetinden birer makam ve mevki alarak Anadolu'ya döndüler. Muinüddin Süleyman'a “Pervanelik”, Fahreddin Ali'ye “Sahiblik”, Tacü'd-Din Mu'tez'e “Vezirlik”, Hatiroğlu Şerefeddin'e “Beylerbeyilik” menşurları verildi. Anadolu'ya dönen bu umera IV. Kılıç Aslan 'ı tek başına tahta oturtular.⁹³

⁸⁸ R. Turan, Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması, M.E.B., İstanbul 1995, s.59.

⁸⁹ Beylerbeyi ile aynı anlamda kullanılan kelimeler şunlardır: Melikü'l-ümera=Subaşı=Serasker=serleşker.

⁹⁰ O. Turan, Türkiye, s.525.

⁹¹ M. Bayram, Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum, Damla Ofset, Konya 1994, s.19.

⁹² Menakib-i Şeyh Evhadu'd-Din-i Kirmani, nşr. Bediüzzaman Firuzanfer, Tahran 1969, s.71.

⁹³ M. Bayram, a.g.e., s.26.

Devrin diğer kaynaklarında ise Şerefeddin Hatiroğlu'nun Beylerbeyi yapılması 1262'de Kılıç Aslan 'ın tek sultan kaldığı zamandan sonradır.

Baycu Noyan'ın İkinci Anadolu seferinde (1256), II. İzzeddin Keykavus'u Sultan Hanı muharebesinde yenmesinden sonra saltanata IV. Kılıç Aslan 'ın geçtiğini biliyoruz. Bu durumdan hoşnut olmayan ve artan Moğol baskısından dolayı Türkmenler IV. Kılıç Aslan ve Moğollar'a karşı mücadeleye giriştiler. Bunların başında gelen karamanlılar Konya üzerine yürüdüler. Fakat Türkmenler Selçuklu – Moğol askerlerince bozguna uğratıldı. Karamanoğullarının isyan hareketinin bastırılmasında kendisine bağlı askerleriyle IV. Kılıç Aslan 'a başarı ile hizmet eden Şerefeddin Hatiroğlu ön plana çıktı, yıldızı parladı.

II. İzzeddin Keykavus'un kesin mağlubiyete uğratılması ve Selçuklu topraklarından uzaklaşmasından sonra IV. Kılıç Aslan Anadolu Selçuklu Devleti'nin tek hükümdarı sıfatını kazandı. Hakimiyet ise Süleyman Pervane'nin eline geçti. Süleyman Pervane yüksek devlet memurluklarına yeni tayinler yaptı. Müstevfilik vazifesine Mecededdin Muhammed⁹⁴, Müşriflik makamına Celaleddin Mahmud, beylerbeyilik makamına Şerefeddin Hatiroğlu getirildi. Zamanın büyük vilayetlerinden olan Niğde ve çevresi de ikta olarak Hatiroğlu'na verildi.⁹⁵ Niğde O'nun ordu merkezi oldu. Şerefeddin'in kardeşi Ziyaüddin de zaten Pervane'nin naibi ve müşaviri idi. İki kardeş her konuda birbirine destek olurken, Pervane'nin de güvenini kazanmışlardı.

Dikkatimizi çeken bir husus, Müstevfilik vazifesine atanan Meceddin Muhammed gibi çeşitli görevlere atanan Selçuklu beylerinin tayin menşurları günümüze ulaşırken, Şerefeddin Hatiroğlu'nun ne beylerbeyilik ne de ikta

⁹⁴ Mecededdin Muhammed'in tayin menşuru için bkz.: O. Turan, Türkiye Selçukluları Zamanında Resmi Vesikalar, T.T.K., Ankara 1988, s.6.

belgesinin elimizde mevcut olmamasıdır. Belki ileride ortaya çıkabilecek yeni kaynaklarda bu belgeler hakkında bilgi edinebiliriz.

İbn-i Bibi’de ise Niğde’nin Şerefeddin Hatiroğlu’na verilışı şu şekilde anlatılır: “Muinüddin Süleyman Pervane, II. İzzeddin Keykavus’un topraklarını Kılıç Aslan ’ın topraklarına katmak için adamları ile görüşürken Pervane’nin maiyet katiplerinden Şerefeddin Hatiroğlu “Bu iş arzu edildiği şekilde başarılırsa Niğde’nin serleşkerliğini bana bağışlar mısınız?” demiş, Pervane de bu teklifi kabul etmiştir. II. İzzeddin Keykavus ikinci defa Bizans’a sığınınca Niğde serleşkerliği Şerefeddin Hatiroğlu’na bırakılmıştır.”⁹⁶

2. Şerefeddin Hatiroğlu’nun IV. Kılıç Aslan ’ın Öldürülmesindeki Rolü

Eserinde Aksarayı, Şerefeddin Hatiroğlu’nu “yiğitlik ve cesaretle éinsalsız, asker sahibi beylerden” diyerek överken, İbn-i Babi’nin Hatiroğlu için yazdıklarına bakarsak hasmane bir tavır takındığını görürüz. Birdenbire haketmediği bir mevkiye erişen Hatiroğlu nasıl davranılacağını bilememiş, diğer beyler onun emirliğini tanımamışlar ve saltanat makamından öldürülmesi için ferman bile çıkmıştı.⁹⁷ Aksarayı de Sultan IV. Kılıç Aslan ’ın birkaç meseleden Şerefeddin Hatiroğlu’na çok öfkelenildiğini fakat vezir Fahreddin Ali’nin araya girmesiyle 20 bin altın ödeyerek meselenin halledildiğini yazıyor.⁹⁸ Fakat bu konularda hatanın IV. Rükneddin Kılıç Aslan ’ın davranışlarında olduğunu da ekliyor. İbn-i Bibi ise işi daha da ileri götürerek IV. Kılıç Aslan ’ın öldürülmesini “O iki soysuz nankör” Hatiroğlu kardeşlere yükler⁹⁹

⁹⁵ Aksarayı, s.162.

⁹⁶ İbn-i Bibi, s.269.

⁹⁷ İbn-i Bibi, s.270.

⁹⁸ Aksarayı, s.168.

⁹⁹ İbn-i Bibi, s.298.

İbni Bibi'ye göre IV. Kılıç Aslan bir gece Pervane'nin adamları ile konuşurken Niğde'nin Hatioğlu'ndan geri alınması gerektiğinden; başka bir vakitte "Sinob"un mülkiyetinin Pervane'ye verilmesinden duyduğu pişmanlıktan bahseder. "Tek çare Moğol hükümdarının huzuruna giderek memlekete musallat olan zalimlerin kaldırılması için ferman istemektir." der. Bu sözler Hatioğlu'nun kulağına gider.¹⁰⁰ Hemen Tokat'ta oturan çocuklarını görmek bahanesiyle izin isteyerek Konya'dan ayrılır. Tokatta bulunan Pervane'yle görüşür, ikisi beraber Moğollar'la birlikte Sultanı öldürmek kararı alırlar. Süleyman Pervane bütün Moğol beyleri için değerli hediyeler hazırlayarak, bunları Hatioğlu ile yola çıkarır. Sultan Rükneddin'in Memlûkler'le birleşerek Moğollar üzerine saldıracağını; kendisini öldürtüp, kuvvet toplayacağını; O'nun bu düşüncelerini gerçekleştirmeden bir çare bulunmasını ister. Bunun üzerine Moğol beylerinden biri durumu anlamak üzere Aksaray'a gelir. Muinüddin Pervane ve Hatioğlu da Aksaray'a hareket ederler, ayrıca sultanı Aksaray'a davet ederler. IV. Kılıç Aslan Aksaray'a gelince Taceddin Mutez'in verdiği ziyafete katılır. Ziyafette Moğol beyleri, Sultana hakaret dolu sözler söylerler ve Pervane'yi niçin öldürmek istediğini sorarlar. Sultan ise böyle bir niyeti olmadığını, bunun fitnecilerin işi olduğunu söyler.

Ertesi gün (664 Hicret yılının Cemaziyelevvel ikinci Çarşamba günü – 1266) Sultan ava çıkar, akşam Moğol beylerini ziyafete çağırır. Ziyafet esnasında Moğol beyleri tekrar Sultan'ı sıkıştırırlar. Kadehine konulan zehirli şarabı da içen Sultan fenalaşmaya başlar. Dışarı çıkar, bir ata atlayarak kaçmaya çalışır. Fakat yakalanır, çadıra getirilir. Moğol beyleri ve Pervane çadırdan dışarı çıkarlar, çadırda birkaç Moğol, Hatioğulları Ziya ve Şerefeddin kalırlar. Boyuna yay krişi

¹⁰⁰ O. Turan (Türkiye, s.529), Sultan'ın üzerine casus tayin edilen Hatioğlu Ziyaüddin'in bu sözleri kardeşi Şerefeddin'e, O'nun da Süleyman Pervane'ye naklettiğini belirtir.

takılarak boğulur. Moğollar kışlaklarına, devlet büyükleri de son süra'atle Konya'ya dönerler.¹⁰¹

Gerçekten İbn-i Bibi'nin Şerefeddin Hatiroğlu'na ithamları çok ağırdır. O'nu bizzat Sultan IV. Kılıç Aslan 'ı öldürmekle suçlar. Devrin diğer kaynaklarına baktığımız da olayın İbn-i Bibi'nin anlattığından farklı olduğunu ve Şerefeddin Hatiroğlu'nun aklandığını görürüz.

Aksarayi'ye göre; Sultan'la arası açılan Pervane ve emirler, Sultan'ı öldürmek için ilhanlık katından yarlıg alırlar. Kırşehir'de bulunan Moğol beylerinden Nabşı Noyan'ın yanına giden Pervane ona vaziyeti anlatır, O'nu Aksaray'a yollamağa muvaffak olur. Bu sırada Sultan Nabşı Noyan'ı karşılamak için Aksaray'a, oradan da Kırşehir'e geçer. Nabşı Noyan'dan önce Süleyman Pervane ile karşılaşır. Pervane, Sultan'ın yüzüne karşı hakaret eder ve çekişirler. Sultan, Nabşı Noyan ile görüşüp, Sahib Fahrüddin Ali ile beraber Aksaray'a döner. Pervane de Nabşı Noyanla beraber Aksaray'a gelir ve şehrin dışında Kulkul suyu kenarında konaklarlar. Ertesi günü Sultan, Pervane'nin ziyafetine davet edilir ve burada kadehindeki zehirli şarabı içer. Çadırda son nefesini verir.¹⁰²

Görüleceği üzere bu işi tezgahlayan ve uygulayan Süleyman Pervanedir. Aksarayi Şerefeddin Hatiroğlu'ndan ve O'nun Moğol beylerinin yanına gittiğinden bahsetmez. Tersine Moğol beylerinin yanına giden Süleyman Pervane'dir. Öyleyse Şerefeddin Hatiroğlu bu plana katılmamış mıdır? Tabiiki böyle bir iddiamız yok. Pervane' nin en yakın adamlarından olan Hatiroğullarının bu işe karşı çıktığına dair bir bilgi de olmadığına göre Hatiroğullarının bu işe karıştığını söyleyebiliriz.

¹⁰¹ İbn-i Bibi, s.270-273.

¹⁰² Aksarayi, s.169-171.; F. Sümer, a.g.m., s.37.

Eflaki'nin Menakibü'l-Arifin adlı eserinde de anlatılanlar, Aksarayi'ye paraleldir. Sultan'ı bir meşveret için Aksaray'a çağırırlar ve orada şehit ederler.¹⁰³ Sultan'ın öldürülmesinden sonra Süleyman Pervane ve yanındaki emirler Konya'ya geri döndüler. Sultan'ın küçük yaştaki oğlu Gıyaseddin'i annesinden isteyip III. Gıyaseddin Keyhüsrev olarak tahta geçirdiler¹⁰⁴ Devlet idaresi Süleyman Pervane' nin elinde kaldı. Eski yüksek devlet memurları yerinde bırakıldı. Şerefeddin Hatiroğlu da beylerbeyilik görevine devam etti (1266).

3. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Vezir Fahreddin Ali'nin Azlindeki Rolü

Şerefeddin Hatiroğlu ve kardeşi Ziyaüddin, Anadolu, Süleyman Pervane'nin tahakkümü altında iken daima Pervane'nin yanında yer aldılar ve her işinde O'na yardım ettiler. Sahib Ata Fahreddin Ali'yi vazifesinden uzaklaştırmada görev aldılar.

Bütün devlet memurluklarına yakınlarını ve yetiştirmelerini koyan pervane , vezir Fahreddin Ali' den hoşlanmıyor. Onu yabancı sayıyordu. Eski sultan II. İzzeddin Keykavus'un Fahreddin Ali'ye bir mektup göndermesi Pervane' ye aradığı fırsatı verdi.¹⁰⁵ İzzeddin Keykavus gurbet diyarında (Suğdak) maddi sıkıntı içindeydi. Eski veziri Fahreddin Ali'ye bir mektup yazarak durumunu bildirdi. Fahreddin Ali de bu mektubu Pervaneye gösterdi, fikrini sordu. Pervane ise II. İzzeddin'i II. Tuğrul'a benzeterek “ Eğer böyle bir dilek için bana mektup göndermiş olsaydı varımı yoğumu feda ederdim” dedi.¹⁰⁶

¹⁰³ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.II., s.204-205, Hikaye 60.

¹⁰⁴ III. Gıyaseddin'in tahta çıkışı sırasında kaç yaşında olduğu konusunda ihtilaf vardır. İbn-i Bibi yaşını 2,5 olarak gösterirken (s.273); Aksarayi ise 6 olarak verir (s.172). Osman Turan ise Sultan'ın yaşının 10 olabileceğini de kaydeder (Türkiye, s.532).

¹⁰⁵ O. Turan , Türkiye, s. 533.

¹⁰⁶ İbn-i Bibi , s. 275.

oğlu kaçarak Abaka Han'ın yanına gitti ve babasını hapisten çıkarmak için bir yarlığı olarak geri döndü.¹⁰⁹

Anonim Selçukname'de Sahib Ata Fahreddin Ali'nin hapsedilmesinden hiç bahsedilmez. Sadece kısaca O'nun hakkında bir bilgi var. Aksaray' da ise konu anlatılır, Sahibi Ata övülür fakat Şerefeddin Hatioğlu' nun hiç ismi geçmez. İbn-i Bibi ise Şerefeddin Hatioğlunu Pervane'nin suç ortağı yapar. ayrıntılı olarak Taceddin Hüseyin'i bırakmamasını anlatır.¹¹⁰

4. Şerefeddin Hatioğlu ve Süleyman Pervane ile Dostluğu

Şerefeddin Hatioğlu'nun Süleyman Pervane'nin en yakın adamlarından olduğunu hatta sırdaş olup beraber gezdiklerini biliyoruz. Beylerbeyi olmadan önce de Pervane'nin sözünü dinlerdi. Şerefeddin Hatioğlu, Süleyman Pervane ve diğer emirler sık sık Mevlana'nın ziyaretine giderlerdi. Mevlana ile Süleyman Pervane'nin içtikleri su ayrı gitmezdi. Mevlana, Süleyman Pervane'ye "Uluğ Pervane, Pervane-i Azam, Kutluğ Uluğ Pervane, Muinüddin Pervane Beğ" diye hitap ederdi.¹¹¹ Pervane'nin evinde düzenlenen semalara ve sohbetlere katılırdı. Bu özel toplantılara mutlaka Hatioğulları da iştirak ederdi. Menakibü'l-Arifin'de böyle pek çok hikaye vardır. Bunlardan bir tanesine değinmeden geçmeliyim.¹¹²

Bir gece Pervane'nin evinde büyük bir sema vardı. Bilginler, Şeyh ve Sultan'ın emirleri oradaydılar. Mevlana geceyarısına kadar semaya dalmıştı. Muinüddin Pervane, Hatioğlu Şerefeddin'in kulağına: "Hüdavendigâr'a bir an dikkat et de büyüklere hizmette bulunabilmem için azcık uyuyup kuvvetleneyim" dedi. Mevlana, derhal, feleklerin bile hayran kaldığı bir dönme esnasında şu gazele başladı:

¹⁰⁹ Sahib Ata Fahreddin Ali hapisten çıkınca 1274 yılına kadar hayır işleri ile uğraştı. Sonra Abaka Han' a giderek suçsuzluğunu ispat etti ve vezirliğine geri iade edildi. (Bknz. O. Turan, Türkiye , s. 534-535. ; İbn-i Bibi, s. 277-278)

¹¹⁰ İbn-i Bibi, s. 274; Aksarayı, s. 176-177

¹¹¹ Sina Akşin, Türkiye Tarihi I, Cem Yayınevi, İstanbul 1990, s.263.; O. Turan, Türkiye, s.524.

Ey Can! Bir gece uyumasan ve hicranın kapısını çalmasan ne olur?

Dostların hatırı için bir gece sabahlasan ne olur?

Süleyman, “Karınca, Süleyman olsun” diye karıncaların tarafına gelirse ne olur?

İki göz, seninle aydınlanırsa, şeytanın gözünün körlüğü ne olur?

Bunun üzerine Pervane, hemen elbiselerini yırtıp yerde yuvarlandı ve hayli yalvarıp yakardı, çünkü Pervane'nin adı Süleyman'dı. Böylece zavallı Pervane, O, Sultanın, Süleymanlığının yüceliği karşısında şaşakaldı; karınca gibi ihlas kemerini can beline bağlayarak gerçek sabah oluncaya kadar tam bir doğrulukla türlü hizmetlerde ve kulluklarda bulundu.

Bu kadar iyi dost olan iki insanın neden aralarının açıldığını kesin olarak bilmesek de asıl sebebin Pervane'nin Moğollar'la olan ilişkileri olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Kendi iktidarını sağlamlaştırmak için Moğollar'a dayanan ve Türkmenleri ezen Süleyman Pervane'nin bu davranışları artık Şerefeddin Hatiroğlu'nun bile canını sıkarak olmuştu. Hatiroğlu bir an önce Moğollar'a karşı harekete geçmek istediye de Pervane henüz zamanı olmadığını düşünüyordu. Süleyman Pervane İlhanlı başkentine giderken (1276) yakın adamlarına Hatiroğullarına dikkat etmelerini söylemesi de bu yüzden olabilir.

C. FARŞÇA RUBAİSİ

Şerefeddin Hatiroğlu başlattığı isyanın başarısız olup, Moğollar tarafından yakalanınca günlerce işkenceye maruz kaldı. Moğollar O'nu söyletmek, işbirliği yaptığı Selçuklu emirlerinin adlarını öğrenmek için hergün

¹¹² A. Eflaki, a.g.e., c.II, s.482.

falakaya yatırdılar. İşte bu zor günlerinde ona yardım edecek, onu acılardan kurtaracak hiç kimse kalmadı. Güvendiği her şey bir anda dağılmıştı. Baybars çok uzaklardaydı. Her zaman yanında olup O'na destek olan kardeşi Ziyaüddin de yoktu. Anadolu halkı ise yeni gelen Moğol ordusunun zulmü altında inliyordu. İsyanla alakası görülen herkes katlediliyordu. Aydınlık günler için yakılan ateş, şimdi Selçukluları yakıyordu. Tabii ki bu ateşin tam ortasında da Şerafeddin Hatiroğlu vardı. Hatiroğlu'nun yaşadıklarını ve umutsuzluğunu yine O'nun son günlerinde yazıp bazı beylere gönderdiği rubaisinden öğreniyoruz.¹¹³

Aşk geldi, hayatım üzerinde fitne tozu koptu.

Gönül kanla doldu. Can gitti, aklım benden kaçtı.

Bu hal içinde gözümde başka hiçbir dostum elimi tutmadı.

Ancak o, içinde sakladığı bütün yaşları ayağıma boşalttı.

Aksarayı'nın naklettiği, Şerafeddin'in yazıp kardeşi Ziya'ya gönderdiği Farsça bir kasidenin ilk beyitleri de şöyledir:

“Ben gittim, gündüzüm karanlık geceye döndü.

Şam'dan dönmeyen Ziya'yı sabahlara kadar bekledim.”¹¹⁴

Bu kasidenin tamamı nasıldır veya Ziyaüddin'e bu kaside ulaşmış mıdır? Ne yazık ki bunlara cevap veremiyoruz. Zaten Aksaryi de bu dörtlük ve ikiliği kaydetmese bunlardan da haberimiz olmayacaktı.

¹¹³ Aksarayı, s.187.

¹¹⁴ Aksarayı, s.188.

D. HAYRATLARI

Rum ülkesini, Türk diyarı haline getiren Selçuklular bu topraklara sayısız eser kazandırdılar. Harabe Anadolu'yu ma'mur bir hale getirmek için çok çalıştılar. Anadolu Selçuklu Sultanları ve devlet adamları, kalıcı ve halka faydalı binaları, yapıları yaptırmak için birbirleriyle yarış ettiler. Bunun neticesinde o zamanlardan günümüze eşsiz pek çok eser kaldı.

Yaptığımız araştırmada Şerefeddin Hatiroğlu'nun valiliğini yaptığı Niğde vilayetinde bir çeşme yaptırdığını tesbit ettik. Niğde'de Alaeddin Camii karşısında bulunan bu çeşmenin bir de kitabesi bulunuyor.

IV. BÖLÜM

MOĞOLLARA KARŞI İSYAN

A. ŞEREFEDDİN HATİROĞLU'NUN İSYAN HAZIRLIKLARI

IV. Kılıç Aslan 'ın, Muinüddin Süleyman Pervane ve Moğollar'ın işbirliği ile öldürülmesinden takriben 10 yıl geçmişti. Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266 – 1284) çocuk denebilecek bir yaşta olduğundan emirlerinin sözleriyle hareket ediyordu. 1243 yılından, tabiri caizse Baycu Yılı'ndan beri bütün Anadolu Selçuklu şehirleri tam bir dert kazanıydı. İstiklal güneşinin kararmasıyla başlayan felaketler zincirine, birbirleriyle uğraşan devlet adamları ve taht için mücadele eden Selçuklu sultanları da eklenince ülke yaşanmaz bir hale geldi. Müreffeh ve zengin Selçuklu yurdu Moğollar'ca talan edildi. Bir zamanlar Türkistan ve uzak diyarlardan gelenler bu toprakları terk etmeye başladılar. Gidecek yerleri bulunmayan, Anadolu'yu vatan tutmaya gelen Türkmenler ise ufak ufak istiklal hareketine giriştiler. Ülkesinin bu durumunu gören Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yapabileceği pek bir şey yoktu. Zaten asıl hakimiyet O'nun değil; içten pazarlıklı, akıllı, hırslı biraz da iki yüzlü siyasetçi Muinüddin Süleyman Pervane'nindi. O'nun Moğol ajanı gibi çalışması ülkedeki huzursuzluğu artırdı. Birçok devlet adamı ve emirleri Süleyman Pervane'ye karşı çıkmak çareleri aradılsa da Pervane'nin aldığı tedbirler buna müsaade etmedi. Pervane'nin bu hareketlerine en yakın arkadaşı Beylerbeği Şerefeddin Hatiroğlu bile kızıyordu.¹¹⁵

O zamanki Anadolu'nun sosyal ve siyasi durumlarını iyi bilen Niğde emiri ve Beylerbeği Şerefeddin Hatiroğlu, Moğol hakimiyetine karşı olanlardan yanaydı. Moğolları Anadolu'dan sürüp çıkarmak, milli istiklale kavuşmak için

¹¹⁵ Z. Atçeken, a.g.e., s.158.

uygun ortamı bekliyordu. İleride gelişecek olaylar, siyasi ve askeri vaziyet de Hatioğlu'nu bilfiil Moğollar'ın karşısına dkecektir.

Zaten Anadolu'daki Moğol askerlerinin sayısı fazla olmayıp, işgal kuvvetleri ile hudut muhafaza kuvvetlerinden ibaretti. Eğer genel bir isyan hareketi başlarsa başarılı olmak içten bile değildi. Bunun için emirlerle birlik sağlanmalı, asker hazırlanmalı, özellikle civardaki Türkmenlerle işbirliği içine girilmeliydi. "Moğollar'ın düşmanı, Selçuklu'nun dostu olmalı" deyip Moğolları birkaç kez yenen Memlükler'le de anlaşılmalıydı. Bütün bunlardan sonra isyan en ince ayrıntısıyla planlanmalı, gizli, süratli ve dikkatlice uygulanmalıydı.¹¹⁶

Süleyman Pervane'nin İran'a gidişi, hem Pervane idaresine hem de Moğollar'a karşı olanlar için bulunmaz bir fırsat olarak ortaya çıktı. İlkönce Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetine giren Harezmli komutanlardan Baycar ayaklandı. Baycar'ı Şerefeddin Hatioğlu'nun isyanı izledi.

Baybars Tarihinde ise bizzat Süleyman Pervane'nin Baycar'ı teşvik edip, Memlük'e gönderdiği kaydediliyor. Pervane Abaka'yı ziyarete giderken Bahadır'a babası Baycar ile beraber Baybars'a iltica etmesini tavsiye eder. Eğer Anadolu'da kalırlarsa öldürdükleri tatarlardan dolayı hayatlarının tehlikede olduğunu söyler.¹¹⁷

1. M. Süleyman Pervane'nin İlahanlı Başkentine Gitmesi

İlhanlık katında Sultan IV. Kılıç Aslan 'ın kızlarından birinin Argun Han'la evlendirilmesi yolunda bir karar alındı. Abaka Han (1265 – 1282) Kılıç Aslan 'ın kızı Selçuki Hatun'un gelin olarak getirilmesini isteyerek, Anadolu'daki Moğol Noyanları ile Pervane'yi de huzuruna çağırdı (1276 yılı içinde). Abaka'nın

¹¹⁶ T. Ünal, Karamanoğulları Tarihi, Arı Basımevi, Konya 1986, s.61.

¹¹⁷ Baybars Tarihi, tic. Ş. Yaltkaya, İstanbul 1971, s.73.

amacı, Anadolu'da Moğollar'a karşı yürütülen çatışmaları ve Selçuklu beylerinin Memlüklerle girdikleri ilişkileri görüşmekti.¹¹⁸ Süleyman Pervane ve Fahreddin Ali bütün müslümanlar gibi bu evliliğin caiz olmadığını bildikleri halde mecburen hazırlıklara giriştiler.

İbn-i Bibi bu evlilikten Selçuklu devlet adamlarının övünç duyduklarını, Selçuk bayrağının şan ve şerefının artacağı ümidiyle cehiz hazırlıklarının kısa sürede tamamlandığını kaydediyor.¹¹⁹

Düğün tedarikleri bitinci, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Süleyman Pervane, Vezir Fahreddin Ali, Sultanın Naibi Eminüddin Mikail, Atabeg Meceddin Muhammed, Müstevfi Celaledin Mahmut ve Beylerbegi seyfeddin toruntay gelin hanımla Kayseri'ye hareket ettiler. Buradan, Fahreddin Ali, Eminüddin Mikail ve Süleyman Pervane gelin alayı ile yola devam ederken, Sultan ve diğerleri Kayseri'de kaldılar.

Süleyman Pervane Konya'dan ayrılırken kendi serleşkeri Taceddin Giv ile Arslan Doğmuş oğlu Sinaneddin'i gizlice çağırarak, arkadaşlarına, Hatiroğulları'nın hallerini beğenmediğini, bu adamların yüzünden memlekette büyük bir fitne ve belanın çıkacağını anlatmış, eğer şu yolculuk olmasaydı, kendi yetiştirmeleri olsalar bile bu hainleri ortadan kaldıracığını söylemişti. İki arkadaşına sezdirmeden Hatiroğulları'nın icaplarına bakmaları hususunda iyice tavsiyede bulunmuştu. Taceddin Giv ve Sinaeddin bu işi halledecekleri yönünde Pervane'ye söz verdiler.¹²⁰

¹¹⁸ O. Turan, Türkiye, s.537.

¹¹⁹ İbn-i Bibi, s.280.

¹²⁰ İbn-i Bibi, s.281.

Fakat Süleyman Pervane gene de huzursuzdu. Bir yandan Abaka'dan çekiniyor, bir yandan da kendisinin ayrılmasından sonra Anadolu'da çıkacak karışıklıkları sezinliyor, bu yüzden de Sivas'ta oyalanıyordu.

Bu sırada Şerefeddin Hatiroğlu görevi gereği, Rum ve Moğol askerlerinin de bulunduğu bir kuvvetle, Suriye sınırının muhafazası için Elbistan'da idi. Şerefeddin Hatiroğlu, Arslan Doğmuş oğlu Sinaneddin, Taceddin Giv, Akçe derbendinde toplanarak Şanlıları? gözetliyorlardı. Hatiroğlu'nun kardeşi Ziyaeddin ise Sultan'ın yanında Kayseri'de idi.¹²¹ “Pınarbaşı” mevkiine geldikleri zaman, Hatiroğlu'nun kuvvetleri pusuya düştü. Türkeri oğlu “Rumeri”, esvapçı “Seyfüddin Ebubekir” ve “Seyfüddin Karasungur” Memlüklerce esir alındı.¹²² Fazla bir askeri güce sahip olmayan Hatiroğlu geri dönerek, Kayseri yolunu tuttu.

Sivas'ta bulunan Süleymana Pervane ise gelinin cehizini tamamlamak. Abaka Han'a hediyeler almak bahanesiyle daha fazla oyalanmanın tehlikeli olacağını düşünerek harekete geçilmesi emrini verdi. Sivas'tan ayrılınca Diyarbakır valisi Hüsameddin Baycar ve oğlu Bahadır'ın, bölgenin bir yıllık vergisini toplayıp askerleriyle, arkasından gelen Moğol-Selçuklu askerleri kendisine yetişmeden Suriye'ye gittiğini öğrendi. Pervane, İlhan'ın bu olaydan kendisini sorumlu tutacağından endişelenerek, biraz da bu olayı gecikme sebebi sayarak yoluna devam etti (674 yılı Zilhiccenin 11. Günü).¹²³

2. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Sultan Baybars'la Teması

Pervane ve Anadolu'daki Moğol noyanları İran yolunu tutarken, Onların yokluğundan faydalanan Şerefeddin Hatiroğlu daha Elbistan yolunda bir mektupla Memlük Sultan'ı Baybars'ı Anadolu'ya gelmeye çağırdı. Müslüman

¹²¹ Anonim Selçukname, s.37.

¹²² İbn-i Bibi, s.281.

¹²³ O. Turan, a.g.e., s.538.; Baybars Tarihi, s.73.

hükümdar ailesinden bir kızın, müslüman olmayan putperest bir Moğol'la evlenmesi asla tasvip edilemezdi. Bu halkın dini ve milli duygularını rencide edecek bir olaydı. Ama Selçuklu emirleri buna “hayır” diyememiş ve boyunlarını eğmişlerdi. Onların ve Moğol noyanlarının yokluğunda bu fırsat değerlendirilmeliydi. Şerefeddin Hatiroğlu Baybars'a Kayseri'ye varıp meseleyi diğer Selçuklu beylerine bildireceğini ve orada bulunan Sultan Gıyaseddin'i alıp huzuruna yetiştireceklerini bildirdi.¹²⁴

Şerafeddin Hatiroğlu bir isyan kararı almıştı fakat gücünün Moğollar'a karşı yetersiz olduğunu biliyordu. Bu yüzden Moğollar'ın rakib devleti Memlükler'den yardım istemeliydi. Zaten Moğollar'a karşı Selçuklular'ın Memlükler'den istedikleri ilk yardım çağrısı bu değildi.

II. İzzeddin Keykavus, 1261 yılında kardeşi IV. Kılıç Aslan ve Moğollar karşısında başarısız olunca Antalya'ya çekilmişti. Memleketi Moğol boyunduruğundan kurtarmak ve tamamen kendi idaresi altına almak için, burada denizyolu ile Mısır'a, Memlük Sultanı Baybars'a elçiler göndererek yardım istedi. Eğer Moğol hakimiyetinden kurtulmasına yardım ederse bazı yerleri O'na vereceğini bildirdi.¹²⁵ Fakat hadiseler o kadar süratle cereyan ediyordu ki Baybars II. İzzeddin'e yardım fırsatı bulamadı ve II. İzzeddin Keykavus Bizans'a sığınmak zorunda kaldı (1262).

Sultan Baybars, Şerefeddin Hatiroğlu'nun gönderdiği mektubu aldı ve cevaben 1000 süvari ile Emir Bedreddin Bektut'u Halep'e yolladı. Emir Bektut Halep'ten alacağı askerler ile Rum beylerine yazılmış mektubu Anadolu'ya götürecekti. Mektup şöyle idi:

¹²⁴ O. Turan, a.g.e., s.539.

¹²⁵ F. Sümer, a.g.m., s.34-35.; O. Turan, Türkiye, s.496.

“Ey Müminler! Allah’a ve Allah’ın Resulüne ve sizin içinizden i sahibi olanlara itaat edin.

Bana itaat eden dünyada canını ve malını kurtardığı gibi ahirette de cennete girer. Ve bana asi olan; karşı koyan cezasını bulduğu vakit kendi kendisini azarlamalıdır. Eğer, bana itaat etmeyen kimseye ölüm cezası vermez isem o da benim ona karşı bir ltfum olur.”¹²⁶

Emir Bektut beraberindeki 6000 kişilik bir kuvvetle Anadolu’ya girdi.¹²⁷ Baybars’ın Anadolu’ya böyle bir kuvvet göndermesi, O’nun kesin olarak bir sefer dndğnn iaretiydi. Bu arada ilerinde Emir Mbarizzeddin, Seyfeddin Candar ve oğlu Bedreddin, Bedreddin Mikail gibi 17 Anadolu beyi taraftarlarıyla beraber Baybars’ı Anadolu’ya çağırmak için Elbistan’dan Suriye’ye doğıru ilerliyorlardı. Elbistan’da Emir Bektut ve kuvvetleriyle karşılaştılar. Tesadüfen karşılaşan Selçuklu ve Memlûklü tarafları konuup aralarında anlaştılar.¹²⁸ Emir Bedreddin Bektut yanında bulunan Baybars’ın mektuplarını Anadolu’da oturan ve kendilerine aid bulunan kimselere bunları birer birer gönderdi.

Emir Bektut ve karşılaştığı Anadolu beyleri hep birlikte Baybars’ın yanına döndüler.

3. M. Süleyman Pervane’nin Sultan Baybars’la Temasları

Baybars’ı Anadolu’ya çağıran bir diğerk ii ise Süleyman Pervane idi. Süleyman Pervane kendi iktidarına karşı bulunan Anadolu’daki Moğollar’ı bertaraf etmek ve Memlkler’le anlaşarak Moğollar’a karşı bir denge politikası yürütebilmek için sık sık Mısır’la irtibat kurdu. Bunların ilkinde Süleyman Pervane ve Samagor Noyan’ın Konya’dan gelen iki elçisi 1271 Haziran’ında

¹²⁶ Baybars Tarihi, s.74.

¹²⁷ F. Sümer, a.g.m., s.41.

Şam'da Sultan Baybars'ı ziyaret etti. bu elçiler iki komşu devlet arasında dostluk kurulmasını ve Abaka Han'a elçi gönderilmesini Baybars'a teklif ettiler. Baybars da Abaka'ya bir zırh ve Samagar Noyan'a bir ok hediye etti.¹²⁹ Baybars'ın elçileri bu hediyeleri önce Konya'ya Samagar'a getirdiler. Bu elçileri Süleyman Pervane de katılarak beraber Abaka Han'ın katına gittiler. Elçilerin kabulünden sonra, gizlice, Süleyman Pervane Abaka Han'a Samagar Noyan'ı ve Acay'ı suçlayarak Anadolu'dan alınmaları söyledi. Fakat O'nun bu girişimi Acay tarafından duyuldu ve Acay, Pervane'ye daha ağır davranışlarda bulundu.

Artık Moğolar'a pek güvenemeyen ve Moğollar yanında da eski itibarını kaybettiğine inanan Pervane, 1272/73 yılında kendisi Baybars'a bir elçi heyeti gönderdi. O'nu gizlice Anadolu'ya davet etti, "Sultan Gıyaseddin'e ve Selçuklu hakimiyetine dokunmamak" şartıyla Moğollar'ı Anadolu'dan çıkarmak için bir ordu göndermesini istedi. Bu esnada Abaka Han'ın Acay ve Samagar Noyanları Anadolu'dan çağırması üzerine rahatlayan Pervane, Baybars'ın gelecek yıl geleceğini bildirmesini olumlu karşıladı.

Pervane 1275 kışında Memlük ordusunu bir kez daha Anadolu'ya çağırdı. Ayrıca Sultan Baybars'ı Anadolu seferine teşvik için, devletin ileri gelen Selçuk beyleriyle de bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Şerefeddin Hatiroğlu, kardeşi Ziyaüddin, Eminüddin Mikail, Harput ve Diyarbakır Subaşıları yemin ederek, bir ahidname imzaladılar. Bir kopyasını da Baybars'a yolladılar.¹³⁰

Baybars 1275'de ordusuyla harekete geçince, telaşa kapılan Pervane, seferin gelecek yıla ertelenmesini rica etti. Baybars da geri dönmeyerek Kilikya'ya kadar geldi. Ermeni kralına karşı saldırıp, Çukurova'yı yağmaladı.¹³¹

¹²⁸ T. Ünal, a.g.e., s.62.; Baybars Tarihi, s.74.

¹²⁹ F. Sümer, a.g.m., s.38.;

¹³⁰ Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, c.V., s.2125.

¹³¹ Baybars Tarihi, s.49.

Aynı yıl Abaka Han, Pervanenin rahatsız olduğu Acay'ı geri çağırarak, yerine Toku Noyan'ı gönderdi. Toku'nun tasvibi olmadan Selçuklu beyleri iş yapamaz oldular.¹³²

1276 yılının ilk aylarında tekrar Baybars ile irtibat kurup, Anadolu'ya davet etti. Davet çağrısı Baybars'ın eline 1276 baharında ulaştı. Fakat Baybars, seferin ancak gelecek yıl sonlarında yapılabileceğine, suların az olduğu bir mevsimde sefere çıkmanın doğru olmayacağını, sonbahar geçtikten sonra ordusunu harekete geçireceğini bildirdi. Bu arada Baybars ile Süleyman Pervane'nin irtibatı kesilerek Pervane Tebriz'e gitti.

¹³² F. Sümer, a.g.m., s.40.; O. Turan, Türkiye, s.538.

B. ŞEREFEDDİN HATİROĞLU'NUN CİHAD İLAN EDİŞİ

1. İsyan sebepleri

Yukarıda da değindiğimiz gibi Şerefeddin Hatiroğlu Pervane ve Baybars arasındaki irtibatı biliyordu. Kendisi de Baybars'a yardım için söz verenlerdendi. Neden Şerefeddin Hatiroğlu bu planı bildiği halde, Pervane'den habersiz olarak kendisi tekrar Baybars'ı Anadolu'ya davet etti?

Tahmin ettiğimiz gibi uzun bir zamandır Hatiroğlu ve Pervane' nin arası açıktı. Süleyman Pervane İran'a giderken Hatiroğlu için iyi şeyler planlamamıştı. Hatiroğlu, Pervane tarafından kendisi için hazırlanan komployu bir yolla haber aldı ve Pervane'nin yokluğunda harekete geçti. Ayrıca Moğol noyanları da Anadolu'yu terk etmişlerdi. Bir ihtimaldi ki Pervane, Abaka ile uzlaşabilir, pürüzler giderilebilir ve Moğollar daha çok uzun zaman Anadolu'da kalabilirdi. Bu olayları isyanın çıkış sebepleri olarak alabiliriz.

İsyanın genel sebeplerine bakarsak:

- a) İstiklal mücadelesi: Gittikçe Moğollar'ın egemenliği altına girmeye başlayan Selçuklu Devleti'nin tüm kurumlarında bir parçalanma başlamıştı. Moğol tahakkümünden devlet kurtarılmaz ise kısa sürede yıkılabilirdi.
- b) Din farkı: Müslüman Anadolu halkı, putperest Moğollar'ın ülkelerinde bulunup, her işe karışmasını istemiyordu. Son olarak bir müslüman prenses, bir putperest Moğol prensine gelin olarak götürülüyordu.
- c) Moğollar'ın zulmü: Anadolu'yu sömürmek için gelen Moğollar bu işi çok güzel yapıyorlardı. Her fırsatta halkı soyuyorlar, bununla

yetinmeyip Selçuklu emirlerinden de durmadan armağanlar talep ediyorlardı. Kendilerine karşı çıkanları ise acımadan katlediyorlardı. Bu durumdan hem halk hem de beyler bıkmıştı. Bu yüzden Şerefeddin Hatiroğlu'nun başlattığı ayaklanmayı desteklediler.

2. Şerefeddin Hatioğlu'nun Kayseri'ye Gelmesi ve İsyanın Başlaması

Şerefeddin hatiroğlu 675 yılı başında (1276 Haziranın'da) Kayseri önlerine geldi. Taceddin Giv ve Arslan Doğmuş oğlu Sinaneddin daha önce Kayseri'ye varmışlardı. Bu iki bey Pervane'nin oğluna misafir oldular. Babasından aldıkları talimatı anlattılar ve aralarında anlaştılar. Hatioğullarını sultan sarayında bekleyecek olan Pervane'nin oğlunun yanına gelince öldürmeyi planladılar. Bu kararı duyan Pervane'nin oğlunun yanındaki bir adam Hatioğlu Ziya'ya haber verdi. Ziyaüddin de derhal bir ulakla haberi Şerefeddin'e bildirdi. İki kardeş Taceddin Giv ve Sinaneddin'i ortadan kaldırmayı kararlaştırdılar.¹³³ Şehre yaklaştıklarında bu iki emir Hatioğullarını karşılamaya vardılar. Şerefeddin Hatioğlu, Pervane'nin oğlunun neden gelmediğini sordu. Taceddin Giv ise "O' nun bu hususta hatası varsa da büyük emir af buyururlar ve kendisini mahcup etmek için doğruca yanına giderler" diye cevap verdi.

Şerefeddin'in kardeşi Ziyaüddin ise Taceddin ile kucaklaşmak ister gibi yaptı. Gizlice kılıcını çıkararak Taceddin Giv'i yaraladı ve başına kesti. Aynı yerde Emir Sinaneddin'i de öldürdüler.¹³⁴ O. Turan, eserinde Taceddin Giv'in öldürülüp, Uç kumandanı Arslan-doğmuş oğlu Sinaneddin'in son elçi olarak Baybars gittiğini söylüyor.¹³⁵ Biz buna katılmıyoruz, çünkü Anonim Selçukname de İbn-i Bibi'nin verdiği bilgiyi desteklemektedir, hem Taceddin Giv'in hem de Sinaneddin'in öldürüldüğü yazılıdır. Fakat öldürülüş sebepleri farklıdır.¹³⁶

¹³³ İbn-i Bibi, s.282.

¹³⁴ İbn-i Bibi, s.282.; Baybars Tarihi, s.77.

¹³⁵ O. Turan, Türkiye, s.539.

¹³⁶ Anonim Selçukname, s.37. "Hatioğlu Şerefeddin ve Arslan Doğmuşoğlu Sinanüddin ve Taceddin Giv, gece orduya hücum için söz birliği ettiler. Sinanüddin ve Taceddin Giv, tekrar Moğol'a haber verdiler. Asker gece Kayseri'ye girdi. Şerefeddin bunu bildiğinden Kayseri'ye giderek kardeşi Ziyaeddin de O'nun yanına gitti. Bu akıl, fikir, tedbir sahibi bir adamdı. Bunun için de Pervane bundan çekinirdi. Sultan ve emirler bir yerde toplandıkları vakitte bu onlara hitaben: Bir kimse sırrı faş etse, yani

Şerefeddin Hatiroğlu, yanındaki kuvvetlerle Meşhed Ovasında karargah kurdu. Sultan'ın yanına getirilmesi için haber gönderdi. Şehirdeki Selçuklu emirleri yapabilecekleri bir şey olmadığını anladıklarından mecburen Sultan'ı Şerefeddin Hatiroğlu'nun yanına götürdüler (13 safer 675-Cuma). Atabeg Mecdeddin Muhammed, beylerbeyi Seyfeddin Toruntay, Müstevfi Celaleddin Mahmud ve Nureddin Caca'nın oğulları kendi istekleri dışında Hatiroğullarına katıldılar. Kayseri' de bulunan bütün moğollar öldürüldü ve malları yağmalandı.¹³⁷ Niğde'ye hareket edilmesi ve oradan Baybars'a elçi gönderilmesi kararlaştırıldı. Pervane'nin oğlu Kayseri'ye girip eşyasını almak ve sonra kendilerine katılmak için izin istedi. Fakat eşyasını ve ailesini aldıktan sonra geceleyin Tokat'a çekildi.¹³⁸ Babasının haberi olmadan isyana katılmak istemeyebilirdi.

3. Niğde'ye Hareket Edilmesi

Şerefeddin Hatiroğlu Kayseri'de kendisine itaati sağladıktan sonra, yanına Sultan'ı ve devlet büyüklerini olarak Niğde'ye götürdü.¹³⁹ Halbuki daha Baybars'tan yardım için bir cevap gelmemişti. Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in gönüllü olarak Niğde'de gittiğini söyleyemeyiz. Hatiroğlu Sultan'ı Niğde'ye görürürken isyan hareketine meşru bir şekil vermek isterken diğer yandan da Anadolu halkının desteğini sağlanmayı düşünüyordu. Böylece ayaklanan büyük bir kitle ile Moğollar'ın uğraşması zorlaşacak ve bağımsızlık yolunda başarı sağlanacaktı.

başkalarına söylese onun cezası nedir diye sordu. Bunlar hep birden katli lazımdır dediler. Bunun üzerine Ziyaeddin her ikisini, Sinanüddin ve Taceddin Giv'i öldürdü."

¹³⁷ O. Turan, Türkiye, s.539.

¹³⁸ Baybars Tarihi, s.77-78.

¹³⁹ Anonim Selçukname'de (s.37) devlet büyükleri olarak; Atabeg Mecdeddin, Torutay, Nureddin Caca'nın oğulları, Celaleddin Müstevfi, Türkeri oğlu çaşnigir sayılır.

Şerefeddin Hatiroğlu, Niğde’de, Moğol hizmetinde iken, bir müddet önce Moğollar’dan gördüğü bir haksızlık üzerine vazifesinden ayrılmış olan Şemseddin Gencevi ile de birleşti.¹⁴⁰ Taceddin Mu’tez’in Anadolu’da vekili olan Şemseddin Gencevi elini eteğini devlet işlerinden çekmiş, dervişliğe soyunmuştu. Fakat Hatiroğulları ile anlaşarak isyana katıldı.

4. Ziyaüddin Hatiroğlu’nun Sultan Baybars’a Elçi Gitmesi

Niğde’de kendisini güvende hisseden Şerefeddin, kardeşi Ziyaeddin’le birlikte 37 adamını, Emir Seyfeddin Toruntay da oğlu Sinaneddin ile 20 adamını Baybars’a gönderdiler.¹⁴¹ Ayrıca Mecdeddin Atabeg’in kardeşi Nizameddin Yusuf ve Celaleddin Müstevfi’nin kardeşi Hacı de bunlara batıldı¹⁴² Her emirin imzaladığı bağlılık belgeleri ve bir mektupla Baybars’a giden bu elçilik heyeti 3-4 gün sonra Baybars’ı Humus şehrinde buldular (18 Safer 675).

Elçilik heyeti durumu arz edip, mektubu Baybars’a verdikleri vakit, Baybars onlara şöyle dedi: “Siz; Tatar’dan ayrılmakta acele ettiniz!... Mulnüddin Pervane orduya gitmeden evvel kendisiyle kararlaştırmış idik. Ben; askerlerimle bu yılın sonunda Rum’a geleceğim. Şimdi askerlerim Mısır’dadırlar. Yanımdaki az ve zaif asker ile benim oraya girmem mümkün değildir. Mühezzibeddin, Tokat’a gitmiş olmakla doğru bir iş yapmıştır. Çünkü atasıyla benim aramda olan karar ve ittifaktan onun haberi vardır.”¹⁴³

Görüldüğü gibi Ziyaüddin Hatiroğlu, ‘Sultan Baybars’a Anadolu’dan haberler götürürken, Baybars olup bitenden haberdardı. O’nun haber kaynakları Suriye’ye göç eden Türkmenler, casusları, Suriye’ye kaçan Harezmli komutan Baycar ve Emir Bektut’la gelen beylerdi.

¹⁴⁰ Aksarayı, s.182.; T. Ünal, a.g.e., s.61

¹⁴¹ Baybars Tarihi, s.78.; Aksarayı ise (s.182) Ziyaüddin’in kayseri’de iken elçi gönderildiğini kaydeder.

¹⁴² Baybars Tarihi, s.81.

Humus'da iki gün kalan Ziyaüddin, tekrar ve bu sefer gizlice Baybars'la konuşmak istedi. Baybars'a adeta yalvararak: "Eğer padişah Baybars hemen Rum beldelerini almağa gitmezse kardeşimin ve onunla beraber sözleşmiş bulunan emirlerin hayatları tehlikeye düşür. Eğer Padişah Baybars her halde teahhur edecek ise kardeşim ve Sultan Gıyaseddin tehlikeden kurtulmak için memleketten çıkmalarını temin edecek kadar olsun şimdilik ufak bir askeri kuvvet gönderilsin!.." Baybars ise: "Bence siz; memleketinizce döner ve kalelerinizi sağlamlar ve bu suretle kendinizi korursunuz. Ben de Mısır'a döner; hayvanları tavlar ve kış geldiği vakit hareket ederim. Bu mevsimde Şam'ın kuyularının suları azalmış ve dibe gitmiştir."¹⁴⁴

Sultan Baybars gelecek sene Anadolu'ya gitmekte kararlı idi. Elçilik heyeti ile birlikte Safer'in 20'sinde yola çıktı ve 25'sinde Haleb'e geldi. Buradan Anadolu'daki beyleri almak üzere bir askeri kuvvet ile Emir Seyfeddin Balaban'ı Anadolu'ya gönderdi.¹⁴⁵ Seyfeddin Balaban Hamra'ya (Malatya ile Maraş arası bir kale) geldiği zaman Süleyman Pervane ve Moğollar'ın Anadolu'ya döndüklerini öğrendi. Baybars'a durumu bildirdi, sonra geri döndü. Baybars ise Haleb'ten Mısır'a dönüş yolculuğuna çıkmıştı.¹⁴⁶

5. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Karaman Beyi ile İttifakı

Kardeşini elçi olarak Baybars'a gönderen Şerefeddin Hatiroğlu, hareketinin devamı ve başarısı için müttefik aramaya devam ediyordu. Kendisine katılmasını umut ettiği Karamanoğlu Mehmet Bey'e bir mektup yazarak birleşmeye davet etti. hatiroğlu mektubunda Mehmet Bey'i "Ermenistan Ser

¹⁴³ Baybars Tarihi, s.78.; O. Turan, s.540.

¹⁴⁴ Baybars Tarihi, s.78.; Yılmaz Öztuna, a.g.e., 5.c., s.2129 .

¹⁴⁵ Baybars Tarihi, s.78.; O. Turan, Türkiye, s.541.

¹⁴⁶ Baybars Tarihi, s.79.

Leşkeri”'tavin ettiğini, Baybars’a mektup yazıp, O Anadolu”a davet etmesini istiyordu.¹⁴⁷

Mehmet Bey ile Selçuklu hükümetinin arası bozuktu ve Mehmet bey Gülek Boğazı’ndan Antalya hududuna kadar tüm İçel havalisine hakimdi. Anadolu’yu Bizanslılardan temizlemek için uğraşan Karamanoğlu Mehmet bey, cephe değiştirerek, Moğollar’a karşı mücadeleye girişmişti. Bu da Moğolları sevmeyen Anadolu halkını memnun ediyordu. Böylece hem istiklal davası hem de moğollara karşı beslenen dinsel nefret Hatiroğulları ve Mehmet bey’i aynı safta birleştirdi. Mehmet bey emrindeki Türkmen askerlerinden bir kısmını Niğde’ye gönderdi. Baybars’a da bir davet mektubu yazdı.¹⁴⁸ Ayrıca Kayseri, Niğde, Mağden (Luluve madeni, Ulukışla havalisini muhafazaya memur 200 Moğol askeri vardı.) civarında bulunan Moğol askerleri öldürölüp, başları Niğde’ye gönderildi. Bunların başlarıyla isyancılar Cevgan meydanında top oynadılar. Aksarayi, “henüz Şam askerinin yardım haberi gelmeden bu derece taşkınlık göstermek, Moğol çerilerinin katline başlamak çok cesaretli bir hareketti.” diyor.¹⁴⁹

Bu sırada Niğde’de bulunanlar hala Sultan Baybars’tan bir haber bekliyordu. Bekledikleri haberi getiren bir elçi Niğde’ye ulaştı. Elçi öncü kuvvetin Elbistan’da olduğu, Memlük Sultanı’nın da bu kuvvetlerin arkasından geldiğı haberini getirdi.¹⁵⁰ Şerefeddin Hatiroğlu bu haberlerin doğruluğunu kontrol ettirmeden her tarafa emirler, fermanlar gönderdi. Aksarayi’den öğrendiğimiz kadariyle bu fermanlarda şunlar yazılıydı.¹⁵¹ “...Mekke ve Medine’nin hakimi, şark ve garbın sultanı, din ve dünya işlerinde muzaffer Allah

¹⁴⁷ O. Turan, Türkiye, s.558.; T. Ünal, a.g.e., s.62.

¹⁴⁸ Baybars Tarihi, s.77.

¹⁴⁹ Aksarayi, s.183.

¹⁵⁰ Aksarayi, s.183.

¹⁵¹ Aksarayi, s.183.

ününü yüceltsin – Melik Zahir Baybars – şu kadar hazine ve askerle Anadolu’ya doğru yürümektedir.” deniliyor, kuvvetlerin cinsi ve sayısı kalem kalem gösteriliyordu.

Şöyle bir durum değerlendirmesi yaparsak; Memlûk Sultanı Baybars’tan beklenen yardım haberi alınmış; Uç beyleri ve Karamanlılar isyan hareketine katılmış, Niğde’ye askerler akın etmiş; Selçuklu Sultanı ve beyleri asilerin yanında yer almış (mecburen de olsa); Moğollar’dan ve Moğol hanından henüz bir karşı hareket görülmemişti. Anadolu’nun büyük bir kısmında istiklal havası esmeye başlamıştı.

İsyancıların gözüyle gözükenler bunlardı. Kısacası isyanın başarılı olacağından eminlerdi.

Fakat Elbistan’a gelen öncü kuvvetler sanılan Seyfeddin Balaban’ın kuvvetiydi ki, bu kuvvet de Pervane ve Moğol noyanlarının Anadolu’ya geldiğini haber alınca geri Suriye’ye döndü.

C) M. SÜLEYMAN PERVANE VE MOĞOL NOYANLARININ ANADOLU'YA DÖNÜŞLERİ

Fahreddin Ali, Süleyman Pervane ve Eminüddin Mikail gelin alayını Tebriz'e götürüp, selçuki Hatun'u saraya teslim ettiler. Abaka Han gelen Selçuk büyüklerini ve noyanları huzuruna kabul etti. Her ne kadar Anadolu'da olup bitenlerden memnun olmasa da gelen Selçuklu heyetini hoş karşıladı. Ermeni ülkesinin bir kısmını Selçuklu topraklarına kattı.¹⁵² Selçuklu heyeti geri dönüp Erzurum hududuna yaklaştıkları esnada isyandan haberdar oldular. Derhal durumu Abaka'ya iletiler. Abaka da "karışıklıkları bastırmaları, Anadolu'yu Baybars'a karşı müdafaa etmeleri" için şehzadelerden Mengü Timür ve Kongurtayı, komutanlardan Tudavun Bahadır, Toko Ağa ve Gıray'ı 30.000 Moğol askeriyle Pervane'nin yanına gönderdi. Selçuklu beyleriyle birleşen Moğol ordusu 1276 yılının güz mevsiminde (675 – Rebiülahırın ilk günleri) Doğu Anadolu'dan giriş yaptılar. Sivas'tan Kayseri – Halep kervan yolu üzerinde bulunan Yabanlu (Yapanlı) pazarına gittiler. Son durumu öğrenmek, Baybars'ın hareketinden haberdar olmak için 500 kişilik bir kuvveti Elbistan'a gönderdiler.¹⁵³

Anadolu'ya gönderilen Seyfeddin Balaban kumandasındaki Memlûklü kuvvetinden bir süvari kolu, bölgedeki Moğol askerlerinin durumunu öğrenmek üzere Elbistan'da idiler. Hem Moğol keşif kolu hem de Memluk keşif kolu birbirlerinden habersiz hareket ederlerken, ansızın karşılaştılar. Yapılan çatışmada iki taraf da esir alarak karargahlarına döndüler. Moğol karargahına getirilen esir sorgusunda "Elbistan'a gelmiş olan ordunun ancak öncü bir kuvvet olup, arkadan Baybars'la birlikte 60.000 kişinin de yakında" olduğunu söyledi.

¹⁵² İbn-i Bibi, s.283.

¹⁵³ O. Turan, a.g.e., s.541.

Meml k karargahında da Moğol esirleri yalan söyleyerek, “herbirinin emrinde 60.000 kişilik kuvvetlerle iki şehzadenin birlikte şam üzerine yürümekte olduğunu” haber verdiler.¹⁵⁴ Gerçekte böyle bir şey olmamasına rağmen, bu haberlere inanan Memluk ordusu komutanı Seyfeddin Balaban Suriye’ye döndü.¹⁵⁵ Moğol şehzadesi Kongurtay da Sivas’tan birkaç konak geri çekildi. Beraberinde bulunan Süleyman Pervane, Fahreddin Ali ve Taceddin Mutez’i bütün bu olup bitenlerde parmakları ve bilgileri olduğu gerekçesiyle g z altına aldı. Bu sırada Niğde’den şam’a Baybars’ı Anadolu’ya davet için giden şems ddin Gencevi dönüşünde Moğol askerlerine yakalandı. Kongurtay’ın huzuruna çıkarıldı ve hemen öldürüldü. Aksarayı onun için “bu adam seccadesi başından kalkmış, dünya işlerine karışmıştı. Nihayet dünyasından geçti. Fakat din işlerinden de bir nasip almadan gitti” diyor.¹⁵⁶

D. şEREFEDD N HAT ROğLU’NUN FET HNAMES 

Niğde’de bulunan şerefedd n Hatiroğlu, Moğol şehzadesinin Anadolu’ya gelmesini, Elbistan’da olanları, Memluk ordusunun durumunu tam anlamıyla öğrenemediği gibi asılsız ve yanlış haberler aldı. Üstelik Baybars’a giden kardeşi Ziyaeddin’den de kesin haberler gelmiyordu. Saros (Serik) ve Zemendo (Zamantı – Pınarbaşı) naibleri gönderdikleri bir haberle de iyice Hatiroğlu’nu şaşırttılar. Bunlar Elbistan’da Moğol ordusunun yenildiğini, Süleyman Pervane ve Fahreddin Ali’nin Moğollar tarafından tutuklandığını, Baybars’ın Anadolu’ya gelmekte olduğunu bildirdiler.¹⁵⁷ Tüm bu haberlerin asıllarını araştırmaya lüzum görmeyen Hatiroğlu, çok yakında Memluk ordusunun başında Baybars olduğu halde geleceğine inanıyordu. İ ini kaplayan sevinç ve inançla vilayetlere fetihnameler gönderdi, şenlikler yaptırdı. Ulaşabildiğimiz diğer kaynaklarda

¹⁵⁴ Aksarayı, s.184.

¹⁵⁵ Baybars Tarihi, s.79.

¹⁵⁶ Aksarayı, s.184.

¹⁵⁷ Aksarayı, s.184.; O. Turan, Türkiye, s.541.

göremediğimiz, sadece Aksarayı’de yer alan bu fetihname şöyledir.¹⁵⁸ “Besleme’den sonra kadılar, imamlar, Aksaray’ı iş adamları: Yardımcısı ve koruyucusu Tanrı olan sultanımızın ahvalinden haber soranlara malum olsun ki; arka arkaya gelen ulaklar ve haberciler, Melik Zahir’in sayısız bir ordu ile harekete geçtiğini, askerinin öncü kuvvetleri memleketimizin hudutlarına varmış olduğunu müjdelediler. Saltanat alayı İslam padişahını karşılamak üzere Niğde’den yola çıktı. (Yavaş Karahisar)ına geldiğimizde ulakla, devlete muhalif olanların mel’un Moğollar’la birleşerek müslümanlığa ve müslümanlara kasdetmek üzere yürümekte olduklarını bildirdiler. Allah’ın lutfu ve yardımı; (Tanrı katında din ancak İslam dinidir) hikmeti gereğince müslümanların imdadına yetişti. Zafer yüz gösterdi. Ulu Peygamber’in, “Tanrı bu din için her asrın başında bir zafer ihsan eder.” müjdesiyle işaret buyurduğu veçhile muzaffer islam askerleri, Elbistan’da mel’un kafirlerin ordusu ile karşılaştılar. “Bizim yolumuzda savaşınlara ,biz de kurtuluş yolunu açarız.” ayetinin müjdesine dayanarak o alçak ve mel’un kafirlerin pek çoğunu kudretli kılıçlarından geçirdiler. Geri kalanlar da bozguna uğrayarak yüz geri ettiler. Müfsit Pervane ile hain Sahip ve Mütez de tutsak oldular. Saltanat alayı, İslam padişahını karşılamak üzere yoldadır. Allah’ın inayetinden ümidimiz İslam bayraklarının günden güne yükselmesi, din ayetlerinin kuvvetlenmesi, küfür ve sapkınlık temellerinin yıkılması, kafir mel’unların ateşlemiş olduğu fesat yangınının sönmesidir.

Size, müslüman dininin ilk kuruluşundaki kerametleri andıran büyük nimet ve lütuf müjdelerini vermekle neticeyi güvenle beklemenizi ve bu haberin münadilerle bütün şehir ve vilayetlere yayılmasını emrediyoruz. Taki, bütün halk güven ve inanla kendi işleriyle meşgul olsunlar ve zafer hakkındaki dualarına devam etsinler.”

¹⁵⁸ Aksarayı, s.185

Şerefeddin Hatiroğlu, aslında gerçekleri yansıtmadığı için uydurma olan bu fetihnameyi ya inanarak yazdırmış ya da kritik durumunu görerek halkı galeyana getirip, kendi safına çekmek için propaganda aracı olarak yazdırmış olabilir. Anadolu halkının en can alıcı noktası olan inançlarına hatip ederek, Baybars'ı "İslam padişahı" olarak nitelemiş ve Moğol ordusuna karşı alınan galibiyeti İslamiyet'in başarısı olarak kabul etmiştir.

EŞEREFEDDİN HATİROĞLU İSYANININ BASTIRILMASI

Şerefeddin Hatiroğlu, isyan bayrağını çekerken bel bağladığı Baybars'ın Elbistan'a geldiğini zannederek, O'nu karşılamak için III. Gıyaseddin'i de yanına alarak Niğde'den hareket etti. O, Baybars'ı beklerken şehzade Kongurtay ise sayısız askerle kendisine yaklaşıyordu. Yavaş Karahisar'a ulaşan Hatiroğlu burada saltanat çadırını kurdurdu. Hatiroğlu, Baybars'ı bekleye dursun; Baybars ise tersine Anadolu'dan uzaklaşıyordu. Melik Zahir Baybars Halep'ten Dimeşk'e buradan da Mısır'a döndü. Baybars Mısır'a Rebiülahirin 12. Perşembe günü girdi.¹⁵⁹

1. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Yakalanması

Şerefeddin Hatiroğlu, Yavaş Karahisar'a varıp karargahını kurduğu günün akşamında, şehzade Kongurtay da askerleri ile gelip çepeçevre etrafı kuşattı. Kongurtay'ın 30.000 askerine karşılık, Hatiroğlu'nun 4000 kişilik bir kuvveti vardı.¹⁶⁰ Kuvvetleriyle karşı koymak istediye de yanındakiler bunun akılsızca ve imkansız olduğunu söyleyince vazgeçti. Kendisi kaçarak bir hisara sığınmak istediye de Sultan III. Gıyaseddin ve beraberindekiler Moğol'a esir düştü.

¹⁵⁹ Aksarayı, s.185.; Baybars Tarihi, s.79.

¹⁶⁰ Baybars Tarihi, s.79.; Osman Turan, a.g.e., s.541.

Moğollar'dan kurtulan Şerefeddin, bir zamanlar iyi dostu olan Lülve (Luluve; Ulu-kışla) kalesi muhafızının yanına sığınmak istedi. Önceden bir anlaşma yapmışlar ve kaleye tedbir için yiyecek ve mühimmat stoklamışlardı.¹⁶¹ Baybars gelinceye kadar bu kalede güvenle kalabilirdi. Moğollar ise Hatioğlu'nu takiple kale önlerine kadar geldiler ve kaleyi kuşattılar. Kalenin muhafızı Sabikudin, Hatioğlu ve Emir-i Alem'i dışında kimseyi içeri almadı, O'nu saygı ve hürmetle karşıladı. Şerefeddin'in Emir-i Alem'i 16 yıldır, Şerefeddin'e kin beslemekte ve intikam saatinin geldiğini düşünüyordu. Derhal kalenin valisini kışkırtarak Şerefeddin'i yakalayıp Abaka'ya vermesini, böylece Abaka'nın yanında iyi bir yere geleceğini söyledi.¹⁶²

Eski arkadaşı olan kale muhafızına güvenen Hatioğlu, O'ndan bir kötülük beklemiyordu ama beklemediği başına geldi. Moğollar'dan korkan, kendi başından endişelenen ve Emir-i alem'in sözüne bakan Lülve kalesi muhafızı, Hatioğlu'nu yakalayıp, Moğollar'a teslim etti. Hatioğlu'nu gören Pervane sövüp saydıktan sonra yüzüne tükürerek, tutuklattı.¹⁶³

2. Şerefeddin Hatioğlu'nun Mahkeme Edilmesi

Şerefeddin Hatioğlu'nun yakalandıktan sonra nerede sorgulandığı hakkında kaynaklarda ihtilaf vardır. Aksarayı, Hatioğlu'nun şehzade Kongurtay ile Toko ve Tudavun'un kışlak kurdukları Delüce'ye (Dicle) götürüldüğünü, burada birkaç gün yargılanıp sorgulandığını yazar. Anonim Selçukname'de ise Hatioğlu'nun Gedük kasabasına götürülüp, yargılanıp şehit edildiği kaydedilir. 675 yılı Safer'inin 15'i tarihi verir. Fakat bu tarih yanlış yazılmıştır. Çünkü Pervane'nin Moğol komutanları ile Anadolu'ya dönüşleri Rebiülahirin ilk

¹⁶¹ Aksarayı, s.186.; Anonim Selçukname'de (s.37) hatioğlu'nun Nekide (Niğde) kalesine sığındığı ve Nekide kültüvalinin de Şerefeddin'in kalesi olduğu yazılıdır.

¹⁶² Baybars Tarihi, s.79.

¹⁶³ Baybars Tarihi, s.79.

günleridir ve Hatiroğlu'nun yargılanması da Rebiül-ahir ayı içindedir. İbn-i Bibi ise yargılanan Develü'de olduğunu yazmaktadır. Moğol noyanları Hatiroğlu'nun öldürülmesinden sonra kışlağa dönmüşlerdir. Baybars Tarihi'nde Moğol noyanları'nın ve Pervane'nin sarayda bir meclis kurarak sorgulama yaptıkları yazılıdır. Bütün bu bilgileri göz önüne alarak, yargılama usulünden ve Osman Turan'ın yargılamanın Delüce'de olduğu fikrini de esas tutarak biz de yargılamanın Delüce nehrindeki Moğol noyanlarının kışlağında yapıldığında karar kıldık. Zaten Deluce'ye getirilen Hatiroğlu ve isyanda adı geçenler Moğol yasalarına göre muhakeme edilip, cezalandırıldılar.¹⁶⁴

Hatiroğlu, sorgusunda “Kendisini bu harekete tahrik ve teşvik edenin, Mısır Sultan'ı ile mektuplaşan ve müttefik olanın Süleyman Pervane olduğunu” söyledi. Fakat Pervane bu suçları reddetti. Moğol noyanları ise bu sözleri zapta geçirdiler.¹⁶⁵ Bundan sonra Hatiroğlu, Emir Seyfeddin Toruntay ve Mecededdin Atabey hakkında bilgi verdi ve onları kendisinin tahrik ettiğini söyledi. Tudavun'un emriyle kırbaçlanan Hatiroğlu, Cacağolu Nureddin, Seyfeddin İbni Kalavun ve Alemeddin Sincar'in ise kendisiyle beraber olduğunu itiraf etti.¹⁶⁶

Süleyman Pervane, Hatiroğlu'na gizlice haber göndererek ifadesini geri almasını istedi: “Beni öldürdükten sonra bunlar seni sağ bırakmazlar. Sen hem kendini ve hem beni kurtarmak için ikinci defa izhar olunup kırbaçlanarak tekrar sorguya çekildiğin vakit dediklerinden dön!.. Eski söylediklerini kırbacın acısıyla söylemiş olduğunu ve benim Melik Zahir ile mektuplaşmamış olduğumu bildir...”¹⁶⁷

¹⁶⁴ Aksarayı, s.187.; İbn-i Bibi, s.285.; Anonim Selçukname, s.37.; O. Turan, Türkiye, s.542.; Baybars Tarihi, s.80.

¹⁶⁵ Baybars Tarihi, s.80.; O. Turan, Türkiye, 541-543.

¹⁶⁶ Baybars Tarihi, s.80.

¹⁶⁷ Baybars Tarihi, s.80.; O. Turan, a.g.e., s.541.

Şerefeddin Hatiroğlu, Pervane'nin söylediğini yaptı, Pervane hakkındaki ifadesini değiştirdi, fakat hazin sonundan kurtulamadı. Tüm bu ifadeler zabta geçirilip, Abaka'ya gönderildi. 10 gün kadar devam eden mahkeme sırasında hergün 100 kırbaç vurularak, söyletilmeye çalışıldı. Hatiroğlu'nun pek şansı yoktu. Çünkü Moğollar kendilerine karşı gelenlere acımazlardı. Zaten kuvvetli olan da onlardı.

3. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Öldürülmesi

Rebiülahirin sonlarında Hatiroğlu için Abaka'nın son hükmü geldi. Emirname kararı ölümündü ve hemen uygulandı. Hatiroğlu'nun cesedini parçalara ayırarak, başı Konya'ya, ellerinden biri Erzincan'a, diğeri Ankara'ya ve öteki parçaları da Anadolu'nun bir şehrine gönderildi.¹⁶⁸ Moğol'a bir daha kılıç çekilmemesi, ibret olması için yapılan bir hareketti ama Moğollar'ın zulüm ve vahşetlerini de en iyi bu olay gösteriyordu. .

Burada şu dikkatimizi çekmelidir ki; Şerefeddin Hatiroğlu yakalandıktan hemen sonra öldürülmeyip, tersine uzun uzun açık olarak sorgulandı. Moğol noyanları sorgulamayı yaparken, Pervane de onlara katıldı. Yargılanan Hatiroğlu idi fakat aslında dolaylı bir biçimde Selçuklular'ın İlhanlılar'a sadakat derecesi ölçüldü. Hatiroğlu gibi başka beylerin de bu gibi isyan hareketlerine kalkışabilecekleri tahmin edilmeye çalışıldı. Pervane ve Pervane'nin Memlüklerle – Baybars'la ilişkilerinin niyeti araştırıldı. Daha önce Pervane – Baybars arasındaki irtibata ilişkin deliller tesbit edilmek istendi. Baybars'ın Anadolu üzerindeki emelleri ve Anadolu beylerine yaptığı vaadlerin boş olduğu, Baybars'a güvenen isyancıların başarısızlığı ile Baybars'ın da başarısız olduğunu ortaya çıkardılar. Moğollar, Şerefeddin Hatiroğlu'nun sorgulamasında söylediği sözleri

¹⁶⁸ Baybars Tarihi, s.81.

unutmadılar. Pervane bu sözleri yalanladıysa da Moğolları'nın Pervane'ye olan güvenleri büyük ölçüde sarsıldı.

4. İsyana katılan Diğer Beylerin Durumu

Şerefeddin Hatiroğlu ile beraber isyana katılan diğer devlet büyükleri de yargılandı.

Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev. “Ben çocuğum, henüz doğruyu bilmek ve bulmak derecesinde değilim. Devlet büyüklerinin hareketlerine karşı gelmekten korktum.” deyince bağışlandı. Süleyman Pervane, hemen yerinden kalkarak, Sultan'ı Hatiroğlunu teslim etmiş olan hadım ağası Lala Şucaedin Kayaba'yı eliyle öldürdü.¹⁶⁹

Seyfeddin Toruntay, Atabey Mecdeddin Muhammed, müstevfi Celaleddin Mahmud, “eğer Şerefeddin'e uymasa idik Taceddin'in akıbetine uğrardık” deyince ölümden kurtuldular.¹⁷⁰ Ayrıca Amasya'nın ikta sahibi olan Seyfeddin Toruntay, Abaka Han'a 400 bin dirhem, 200 at; Moğol beylerine pekçok kıymetli hediye ve kışın da 1000 Moğol askerini beslemeyi kabul etti. Böylece mahkumiyetten ve ölümden kurtuldu.

İsyanda rol oynayan Emir-i şikar Kılavuz oğlu Seyfeddin, Alemeddin Sancar, Emir Şerefeddin Muhammed ve Türkmenlerden pek çok kimse kısa bir sorgudan sonra öldürüldüler. Moğol noyanları isyana katılan kimi duydularsa sorguya çektiler. Suçlu görülenleri öldürmekten çekinmediler. O dönem olayların içinde yer alan ve bizzat tanık olan Aksarayı diyor ki: “O sıralarda ben de asilerin divanında bir kalem ve vazife sahibi idim. Fakat bu kargaşalığa karışmaklığım kendi isteğimle değil zorla olmuştur. Bir takım mal ve mülke konmak isteyen

¹⁶⁹ Baybars Tarihi, s.80.; İbn-i Bibi, s.284.

¹⁷⁰ O. Turan, a.g.e., s.541.; Baybars Tarihi, s.80.

haris kimseler gibi hiçbir kulun hakkına el uzatmadım. Her yönden temiz kaldım. Bundan dolayı aleyhimdeki fesatlardan bir ziyan görmedim. Yağdan kıl çeker gibi kolayca yakayı kurtardım...”¹⁷¹

F. İSYANIN SONUÇLARI

1. Baybars’ın Anadolu’ya Gelmesi

Şerefeddin Hatiroğlu’nun ölüm haberini olan kardeşi Ziyaeddin hemen Baybars’ın yanına çıktı. Baybars’a Emir Seyfeddin Toruntay, Atabeg Mecdeddin ve Müstevfi Celaleddin’in döneklik yaptığını ve bu yüzden Şerefeddin’in öldürüldüğünü söyledi. Bunun üzerine Sultan Baybars Toruntay’ın oğlu Sinaneddin Musa, Atabeg Mecdeddin’in kardeşi Nizameddin Yusuf ve Müstevfi Celaleddin’in kardeşi Hacı’yi ve adamlarını hapsedtirdi.¹⁷² Zaten Baybars’ın şimdilik yapabileceği fazlaca bir şey yoktu. Kendisini Anadolu’ya çağıran beyler çok ağır bir darbe almış, Moğol kılıçları altında sadece isimleri kalmıştı.

Hatiroğlu isyanının en önemli sonuçlarından biri 1277’de Baybars’ın Anadolu seferine sebep teşkil etmesidir. Özellikle Şerefeddin’in kardeşi Ziyatüddin, abisinin öcünün alınması ve Moğollar’a bir ders verilmesi için Baybars’ı teşvik etti. Anadolu halkının putperest Moğollar’a karşı kurtarıcı olarak gördükleri Baybars, 30 bin kişilik ordusuyla 1277 Nisan’ında harekete geçerek Elbistan’a geldi. Burada yapılan savaşta Moğollar’ı ağır bir yenilgiye uğrattı.¹⁷³

Peki neden Baybars daha önce Anadolu’ya gelmekte acele etmedi?

¹⁷¹ Aksarayı, s.188.

¹⁷² Baybars Tarihi, s.81.; Yılmaz Öztuna, a.g.e., c.5., s.2129.

Baybars’ın hapsedtiği bu beyler, 675 yılının Cemaziyel-ulanın 7. salı gününden 677 yılının Rebiülahirine kadar tutuklu kaldılar ve Baybars’ın ölümünden sonra hapisten çıktılar.

¹⁷³ Anonim Selçukname, s.37.; Yılmaz Öztuna, a.g.e., 5.c., s.2130; H.N.Orkun, Türk Tarihi III-IV, Akba Kitabevi, Ankara 1946, s.84.; O. Turan, Türkiye, s.545.; Aksarayı, s.191.; İbn-i Bibi, s.286.; F. Sümer, a.g.m., s.43.; baybars Tarihi, s.84-86.

- Meml k Sultanı Baybars, Anadolu'daki bütün olaylardan haberdardı. Aldığı istihbaratla Anadolu'nun içinde bulunduğu karışık durumu öğrenmişti. Uygun bir fırsatta Anadolu'yu itaati altına almayı da düşünüyordu fakat şimdi zamanın uygun olmadığı görüşünde idi. İsyancılar acele etmiş olabilirdi.

- İsyanın ilk başladığı zamanlar Baybars Suriye tarafında idi. Ama ordusunun asıl ağırlığı Mısır'daydı. Az bir kuvvetle Anadoluy'a gelse, İran'dan gelebilecek Moğol ordusu karşısında başarısız olması kesindi. Böyle bir yenilgi O'nun şöhretine gölge düşürebilir, Memluk devletini tehlikeye sokabilirdi. Kuvvetlerini bir araya toplamak için zamana ihtiyacı vardı.

- Baybars'ın yardım için asıl sözü Pervane ileydi. Uzun bir zamandan beri Pervane'yle irtibat halinde olup, mektuplaşıyorlardı. Baybars bir keresinde Anadolu'ya doğru hareket etmiş, Pervane istemediği için Sis'ten geri dönmüştü. Baybars, Pervane'nin Han'ın yanından geri dönmesini bekliyor olabilirdi, bunun için Hatiroğlu'nun elçilerini ve Anadolu beylerini oyalıyordu. Hatiroğlu'nun kardeşi Ziya uddin de ne Baybars'tan kesin bir cevap almış ne de Anadolu'ya d nebilmişti. Abisinin akıbetini bile Mısır topraklarında duydu.

- Sultan Baybars ülkesinden çok uzak bir yere sefer yaparak, kendi topraklarını ve iktidarını tehlikeye atmak istemeyebilirdi. 1277'de yaptığı Anadolu seferi esnasında bu yüzden Anadolu'da fazla oylanmayıp Mısır'a dönecektir.

Aslında Baybars en uygun fırsatlardan birini kaçırdı. Anadolu'da genel bir isyan hareketi başlamışken, cesur ve yürekli Anadolu beyleri Moğollar'a karşı direnişe geçmişken ve Moğol noyanları da Anadolu'da yokken vaadettiği yardımı g ndermeliydi. Daha sonra sefere çıktığı zaman Kayseri'ye kadar geldi fakat

Pervane'nin iki yönlü siyaseti, kararsız tutumu sebebiyle, Baybars'ın bu tarihi girişimi boşa gitti. Tersine Anadolu halkı Abaka'nın hışmına uğradı.¹⁷⁴

2. Karamanoğulları İsyanının Başlaması

Hatiroğlu' nun başlattığı isyan kolayca bastırıldı ama isyana destek veren Türkmenlerin ayaklanması sürdü. Uç Türkmenleri'nin ve Hatiroğlu'nun bertaraf edilmesinden sonra Moğollar'a karşı mücadeleyi Karamanoğulları devraldılar. Hatiroğlu isyan bayrağını açınca Karamanlı Mehmet Bey'le anlaşmış, batı ucuna kadar bütün Akdeniz sahilini ona bırakmıştı. Mehmet Bey de isyana fiilen iştirak ve istiklalini ilan etmişti. Moğol Noyanları, isyana katılan Türkmen beylerinin yakınlarını yakalayıp tutukladıklarında, Mehmet Bey'in kardeşi Ali Bey'i de Kayseri'de hapse atmışlardı. Baybars'tan da destek alan Mehmet Bey Konya'yı işgal etmiş ve tarihe "Cimri hadisesi" olarak geçen Siyavuş'u tahta oturtmuştur.¹⁷⁵

¹⁷⁴ O. Turan, Türkiye, s.550.; Aksarayı, s.192.; İbn-i Bibi, s.287.; Y. Öztuna, a.g.e., 5.c., s.2131.; H.N. Orkun, a.g.e., s.85.; F. Sümer, a.g.m, s.43.

¹⁷⁵ Y. Öztuna, a.g.e., 5.c., s.2132.; O. Turan, Türkiye, s.558.

SONUÇ

1243 yılından sonra dirayetli hükümdarlara sahip olmayan Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar karşısında direnemeyip, istiklal mücadelesinde başarısız oldular. Bazı Türkmen beyleri ise mesela Denizli bölgesi uç gazisi Mehmet Bey, Niğde Emiri Şerefeddin Hatiroğlu ve Karamanoğlu Mehmet Bey ise Moğol hükmü altına girmeyi reddedip, kıyasıya bir harekete giriştiler. Bunlardan Hatiroğlu'nun başlattığı isyan hareketi de, milli tarihimiz için üzerinde durulması ve hayırla anılması gereken bir olaydır.

Moğolların bu isyan hareketinden sonra Selçuklulara olan güvenleri hiç kalmadı. Başta Pervane olmak üzere, Selçuklu devlet adamlarını devamlı göz hapsinde tutmaya başladılar. Abaka Han olayların sorumlusu olarak gördüğü Pervane'yi Aladağ'da öldürttüktan sonra (Ağustos 1277) Moğollar tamamiyle Anadolu'ya hakim oldular.

İsyanın neden başarısız olduğu bahsine değinirsek karşımıza şu maddeler çıkabilir.

- 1) Moğol baskısı altındaki Anadolu Selçuklu Devleti'ni, eski hürriyetine kavuşturmak isteyen türk beylerinin toplanıp. işbirliği içine girmemeleri.
- 2) Memluk Sultanı Baybars'a vaktinde elçi gönderilmeyip. gerekli anlaşma sağlanmadan hareket edilmesi. Bunun sonucunda Baybars'ın da yardımda geç kalması.
- 3) Şerefeddin Hatiroğlu'nun gerekli istihbaratı yapmadan. duyduğu haberlere inanarak hareket etmesi.

- 4) İsyanın elebaşlığına soyunan Hatiroğlu'nun yalnız bileğine, cesaretine güvenerek, bu işi başarırım zannetmesi.
- 5) İsyana girişilmeden evvel acele edilip gerekli siyasi ittifak ve askeri hazırlıkların yapılmaması.

Bütün bunların yanında istilacı ve acımasız Moğol faktörünü unutmamak lazım. Kısa bir sürede bütün Türkistan ve İran'ı işgal eden Moğollar, elbetteki Anadolu'yu da itaatleri altına almayı düşünüyorlardı. Fakat Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti'ni doğrudan idare etmeye cesaret edemediler. Çünkü Anadolu halkı Selçuklu soyundan olmayanlara itaat etmezdi.

Moğollar, istiklal ateşini söndürebilmek için önlerine gelen engeli yok sayarak, masum halkı katlettiler. Moğol kılıçları ve atları altında dehşet dolu yıllar geçti. Bu dönemde memlekette genel bir huzursuzluk, halta bir bıkkınlık meydana gelince, kendilerine huzur vadeden şeyhlere ve tarikatlara yöneldiler. Böylece şeyhler halk üzerinde büyük bir nüfuz oluştururken, tarikatlar da çeşitlenip, genişlediler.

Neticede 1277'den sonra gittikçe artan Moğol baskısı sonucunda Anadolu Selçuklu Devleti 1038 veya 1318'de tarihe karışırken, uçlarda yeni bir hayat, yeni bir canlılık başlıyordu. Bu canlılığın en başında da Osmanlı Beyliği bulunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA

- 1) Abdülhaluk Çay, II. Kılıçarslan, K. ve T.B., Ankara 1887.
- 2) Ahmed Ateş, “Hicri VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu’da Farsça Eserler”, T.M., 7. 8.c., İstanbul 1945.
- 3) Ahmed Efe, Tarih-i Ali Selçuk, Konya Ticaret Odası yay., Konya 1998.
- 4) Ahmed Eflaki, Ariflerin menkıbeleri, (Ter. Tahsin Yazıcı), III c., Hürriyet yay., İstanbul 1973.
- 5) Aksarayı, Selçuki Devletleri Tarihi, (nşr. F.N. Uzluk), Ankara 1943.
- 6) Ali Sevim, Anadolu Fatihı Kutalmışoğlu Süleymanşah, T.T.K., Ankara 1990.
- 7) Ali Sevim – Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi 1, T.T.K., Ankara 1990.
- 8) Anonim Selçukname, nşr. F.N. Uzluk, Ankara 1952.
- 9) Baybars Tarihi, (trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.
- 10)Cüveyni, Tarih-i Cihan Güşa, (çev. Mürsel Öztürk), III.c., K. ve T.B. Ankara 1988.
- 11)Clade Cahen Osmanlılar’dan Önce Anadolu’da Türkler, (ter: Y. Moran), İstanbul 1979.
- 12)Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, “Türkiye Selçukluları”, Çağ yay., İstanbul 1988.
- 13)Erdoğan Merçil, Müslüman – Türk Devletleri Tarihi, T.T.K., Ankara 1993.

- 14)Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi I, Ankara 1970.
- 15)Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yeni Kaynakları”, Belleten, VII.C., Ankara 1943.
- 16)H. Namık Orkun, Türk Tarihi III-IV, Akba Kitabevi, Ankara 1946.
- 17)İbn-i Bibi, Anadolu Selçuki Devleti Tarihi. (nşr. F. N. Uzluk), Ankara 1941.
- 18)İbrahim Kafesoğlu, Harezmşahlar devleti. T.T.K., Ankara 1992.
- 19)İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, M.E.B., İstanbul 1992.
- 20)İslam Tarihi Ansiklopedisi, 10.C., Türkiye Gazetesi yay., İstanbul 1990.
- 21)İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, T.T.K., İstanbul 1941.
- 22) Menakib-i Şeyh Evhadü’-d-din-i Kirmani, (nşr. Bediü’z-Zaman Furuzanfer), Tahran 1969.
- 23)Mevlana. Mevlana’nın Mektupları, (nşr. F.N. Uzluk), Sebat Basımevi. Ankara 1937.
- 24)Mevlana, Mektuplar, haz.. A. Gölpınarlı. İnkılap Yayınevi, İstanbul 1963.
- 25)Mikail Bayram, “Baba İshak İsyanı ve Ahi Evren ile İlişkisi”, Diyanet Dergisi. c.18/2, Ankara 1979.

- 26) Mikail Bayram, “Babailer İsyanı Üzerine” Hareket Dergisi, Mart 1981.
- 27) Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum, Damla Ofset, Konya 1994.
- 28) Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Boğaziçi yay., İstanbul 1993.
- 29) Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Boğaziçi yay. İstanbul 1996.
- 30) Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi yay., İstanbul 1998.
- 31) Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, T.T.K., Ankara 1988.
- 32) Refik Turan, Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması, M.E.B., İstanbul 1995.
- 33) Salim Koca, Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), T.T.K., Ankara 1997.
- 34) Sina Akşin, Türkiye Tarihi I, Cem Yayınevi, İstanbul 1990.
- 35) Sultan Veled, Divan, (nşr. F.N. Uzluk), Ankara 1941.
- 36) Tahsin Ünal, Karamanoğulları Tarihi, Arı Basımevi, Konya 1986.
- 37) Tuncer Baykara, I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164 – 1211), T.T.K., Ankara 1997.
- 38) Tuncer Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara 1985.

- 39)Türk Ansiklopedisi, XIX.19, M.E.B., Ankara 1971.
- 40)Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, I – V, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977.
- 41)Zeki Atçeken, Anadolu Selçuklu Tarihi (Ders Notları), Konya 1993.
- 42)Z. Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

EKLER

Ek 1: Sultan Veled'in Şerefeddin Hatiroğlu İçin Yazdığı Şiirin Farsçası.

وله قدس الله سره ۲۴۴

شمار ومذهب وآینت ای امیر زمان
وعینت ز تو راضی هم ازوضیع وشریف
فساد جله فنا کنت چونک مایه او
۲۹۶۰ امان وامن پذیرفت این جهان مخوف
لکد زاسب تو چون خورد روی بخش فتاد
درین جهان که ازین پس صلاح روی نمود
یعین کف ترا صدیق مطیع جو روم
نهاد نیک ترا من محب چه شرح دهم
۲۹۶۵ ای امیر نیکو رو که در بسط زمین

۲۹۵۶-بظرف حرف(ن ف م) ۲۹۶۳-یساردست ترا یسر همچو بحر(ن)

بذات پاك خدا و بجان پاك نبی
نگفتم این جهت غرض شعر وفضل از انك
خدای فرد گزیدت بود فریضه می
طبع زلف تو دارم که این یقین دانی
۲۹۷۰ بکانه تو محمود و هنر میان صدور
رفیق نیست ترا جز که لطف ورحمت حق
اگرچه انجم سعد از تو ربی دارند
لفای خوب تو آنکس که دید داد انصاف
دوام دولت سعد ترا تکرانه مباد
۲۹۷۵ می محمود ولطافت همین کوه بار
ندید کسی جو تو در دور پاك بزرگ دگر
خجل شود زسختی تو جان حاتم طی
امیر ورسم دوران زعیم جیش توی
جو تیغ را زمین برکنی بکاه وغا
۲۹۸۰ سوار نیزه گرفته جو کر و فر کنی
بلشکری که کنی قصد زوشکسته شود
روم و شام بمردی جو حمزه مشهوری
خشونت بشدو درمضاف ورزم بین
اگر بخواهد کسی تا بداند این ابیات
۲۹۸۵ ز نظم اول هر بیت حرف آن شمرد
حروف آن جو شود جمع در صحیفه دل
یکی از ان لقب میر خوب فرزانه
ز آسان عطا دایما برین دو عزیز
که تاز ساینه طوبی این امیر سخی

۲۹۷۳- که چون توی نبود در جهان درین دوران(ن)

۲۹۸۳- خشونت بشدو روز روزم تیغ زند زلف تو بولی روزم هست احسان (ن)

[*] شرف الدین ابن خطیر الدین

۲۹۹۰ هماره تا که زمین چون بساط کتر دست
ز عمر و بخت تنع بمان و بر خود دار
بکام دولت تو باد این فلک دوران
ای جوان که ترا هست سیرت پیران

Ek 2: Sultan Veled'in Şerefeddin Hatiroğlu İçin Yazdığı Şiirin Türkçe Tercümesi

EK 2

Sultan Veled'in Şerefeddin Hatiroğlu İçin Yazdığı Şiirin Türkçesi

- 1- Ey Emir, Senin yolun ve şiarın apacık olarak iyilik etmektir ve güzelliştir.
- 2- Yönettiğin insanlar senden razıdırlar, halk (dünyalılar) ise yüz çeşit lisanlarıyla sana şükrediyorlar.
- 3- Fesadlar cümle yok oldu, çünkü senin varlığın hançer gibi fesadı böldü (dağıttı).
- 4- Bu korkulu dünya güven ve emniyete kavuştu çünkü senin gibi büyük birisinin himayesine erdi.
- 5- Kötülük senin atından öyle bir çifte yedi ki tepe taklak oldu ve bize zararı olmadı.
- 6- Senin hükmün geçerli olmaya başlayınca, dünyada dirlik ve düzenlik yüzünü gösterdi.
- 7- Senin tabiatındaki (fıtratındaki) iyiliklerini nasıl açıklayayım, senin iyiliklerin güneşin insanlara faydası kadar yaygındır.
- 8-
- 9- Ey yüzel güzlü emir, devirler senin gibisini hiç görmemiştir.
- 10- Allah ve Peygamber hakkı için bu kul can-ı gönülden sana sadıktır.
- 11- Şiirimde senin faziletinden başka bir şey söylemedim, zira hurma Basra'da ve zire Kirman'da olur.

- 12-Allah seni seçmiştir ve insan olan herkesin sana hamd-ü senada bulunması gerekir.
- 13-Senin zülfüne müştehakım, kesin olarak bil ki, bu canda senin hayalinini tasavvuru bulunmaktadır.
- 14-Senin sanatın ve cömertliğin yıldızlar gibi olup, ay gibi etrafa nur saçmaktadır.
- 15-Senin dostun Allah'ın lutfu ve rahmetidir, hayat senin gözeticindir.
- 16-Mutluluk yıldızı senden bir rütbe almaktadır, çünkü sen şu alemde güneş gibisin.
- 17-Her kim ki adalet ve insaf sahibi idiyse, senin desteğini buldu, çünkü cihanda senin gibisi yoktur.
- 18-Senin Devleti'nin , mutluluğuna sınır yoktur zira dünyanın hükümdarları seninle övmektedirler.
- 19-Öyle bir denizsin ki, devamlı inciler yağıdırıyorsun, Rüstem gibi yiğitlik meydanlarının biriciğisin.
- 20-Senin gibi büyük birisi bu devirde görülmedi, bunu yeminle söylüyorum.
- 21-Taylı Hatem senin cömertliğin karşısında mahcup olmaktadır, Nuşi Revan ise senin adaletine hayran olmaktadır.
- 22-Senin orduyun komutanı Rüstem'dir, hükümdarının asker öncüsü okun ucundaki demirdir.
- 23-Okunu heybetle yönlerdiğin zaman önünde bulunan Rüstemler bile korkudan titrer.

24-.....

25-Bir orduya kastettiğinde yenilgiden başka çaresi yoktur, bir kaleye hücum ettiğinde yıkılmaktan başka çaresi yoktur.

26-Anadolu'nun ve Şam ülkesinin meşhur Hamza'zısın, Irak'a ve Hemedan'a ulaştın.

27-Onun toplantılarındaki sertliğine rağmen velilere büyük ihsanda bulunuyordu.

28-Bu beyitleri bilen ve okuyan kimse bu sözlerin kim için söylendiğini anlar.

29-Şiirin her beytinin ilk kelimesinin ilk harfi falan oğlu falanın lakabıdır.

30-Gönül Sahifeinde harfler bir araya getirilirse başkaların lakapları ortaya çıkar.

31-Bunlardan biri hoş yiğit olan emirin lakabıdır, onun arkasından gelen emir cennete göçmüştür.

32-Semadan bu iki aziz kişiye lütuf ve rahmet erişsin.

33-Cennetteki Tuba ağacının gölgesi onların üstüne olsun, erişsin de rahatsız olanların derdine deva olsun.

34-Yeryüzü daima senin Devleti'nin iyiliklerini döşesin.

35-Ömür boyunca talihin açık ve muradına er ey yiğit, velilerin huyu ve ahlakı sende mevcuttur.

Ter: Prof. Dr. Mikail Bayram